

پنجاب وچ زبان دا مسئلہ

ایہہ 13 مضمون مہینہ وار پنچم لہور وچ لڑی وار چھپے نیں۔ اتھے تہاڈے پڑھن لئی اکٹھے پیش کردے پئے ہاں۔ پڑھ کے اپنے وچاراں دی دس ای میل راہیں پاؤن دی مہربانی فرماؤ۔ اسیں تہاڈے وچار اک تھان کر کے سائٹ اُتے پادیا سئیں۔ ساڈا ای میل نمبر
نوٹ فرماؤ suchet2001@yahoo.com

1

ہیگل نے پک گل بہوں اچھی کیتی اے جو کیوں یورپ دیاں دوجیاں زباناں توں ودھ جرمن زبان وچ شاعری اے تے فلسفے دیاں لکھتاں نیں۔ ایہدا پک خاص سبب خود جرمن زبان وی اے۔ کیوں؟

1- جرمن زبان وچ دوجیاں زباناں توں بہوں ودھ دُومعنی لفظ نیں۔

2- پک لفظ دے ڈھیر وکھرے وکھرے مطلب نیں۔

3- پک لفظ، تھوڑے جیسے فرق دے نال، زیر زبر دے فرق دے نال بالکل

وکھرے مطلب وچ ورتا ویندا اے۔

4- ایہو سبب اے جو جرمن زبان وچ بہوں کھلار اے تے بہوں دُونگھ۔ جیہڑی

شاعری تے فلسفے نوں لکھن واسطے ضروری شرط اے۔

5- جرمن زبان دا، شاعری دا، فلسفے دا کوئی مرکزی شہر نہیں۔ جرمن زبان دے

شاعر تے لکھاری پورے جرمنی وچ کھلے ہوئے نیں۔ نہ ”بون“ مرکز اے نہ

”برلن“ نہ ”پراگ“ نہ فرینکفرٹ۔“

6- پہلوں جرمنی وچ ہر علاقے دا آپنا آپنا ایہو گھمنڈ ہا جو اوس علاقے دی زبان بہوں نگھ اے تے نرول اے تے ایس علاقے دی زبان دی آپنی ہک نویکی شناخت اے تے آپنا خاص ناں اے۔

7- ویلے دے لنگھاء وچ ایہہ گل لوکائی دی سیان وچ ہولی ہولی آون لگی جو ایہہ سبھ وڈے وڈے شاعر تے لکھاری ہکو ریت دے ون سونے کچھ نہیں۔ جیویں جیویں ایہہ سیان پکیری ہوندی رہی ایہدے وچوں جرمن زبان دی وڈیائی پنگری تے کھلار نسر پیا۔

ویکھو ایہو جیہیاں صفتاں آپنی زبان وچ:

ساڈی زبان کیویں ڈومعنی لفظاں کار ڈھیر بدنام اے۔ ڈومعنی ہوون، ساڈی زبان دا ہمیش سبھ توں وڈا عیب تے ساڈی زبان دا گھٹیاں، ان گھڑتے غیر ادبی ہوون دی علامت سمجھا ویندا اے۔ کیویں زبان دی ہک وڈی صفت نوں اوس دا عیب بنا کے ہوکا گیا۔

ہک لفظ دے ہکو معنے بہوں گھٹ نہیں۔ ہک ہک لفظ دے ڈھیر معنے نہیں تے ون سونیاں پرتاں نہیں۔

زیر زبر دے فرق دے نال یا تھوڑے وادھے گھاٹے دے نال ہک لفظ دے بالکل وکھرے معنی ہو جاندے نہیں۔

گجھ لفظاں دی بھال ویکھو:

ویر:	پچھن:	سکن:	کگھ:
ویر:	پچھن:	سکن:	کگھ:

رُن:	جھولے:	وَلکن:	دُھکن:
رُن:	جھولے:	وَلکن:	دُھکن:
اتھرو:	وٹ:	چھٹ:	وٹ:
اتھراء:	وٹا:	چھٹ:	وٹ:
کان:	بھیر:		
کان:	بھیر:		
	بھیر:		

ساڈی زبان ایہو جیسے لفظاں دے نال پروتی پئی اے۔ ایہو جیسے ڈھیر تے ڈھگ لفظ نیں۔

پنجاب وچ شاعری ہووے بھائیں ہور لکھتاں ہوون۔ ایہناں دا کوئی پک مرکز نہیں۔ جیویں:

بابا فرید	: پاک پٹن
شاہ حسین	: لاہور
بلھے شاہ	: قصور
خواجہ غلام فرید	: کوٹ لٹھن (ڈیرہ غازی خاں)
وارث شاہ	: ملکہ ہانس (ساہیوال) تے شیخوپورہ
سلطان باہو	: شورکوٹ (جھنگ)

وہدے پئے او۔ کیویں ساڈی زبان دے شاعراں دا، ساڈی زبان دے لکھاریاں دا آپنا آپنا نوکیلا رنگ اے تے ایہناں وچ آپنے آپنے علاقے دی زبان دا نوکیلا سواد اے۔

وہدے پئے او۔ ایہناں نوں پک وڈی ریت وچ۔ کیویں ایہہ سبھ، پک زبان

دے ون سونے انگ نیں۔ ون سونے کچھ نیں۔

ڈسو۔ رومی کیہڑی زبان دا شاعر اے؟

کیہا آہدے او فارسی دا؟

نہیں۔ پہلوی دا۔

”مثنوی معنوی مولوی؟“

ہست قرآن در زبان پہلوی“

مثنوی مولانا روم، پہلوی زبان دا قرآن اے (نعوذ باللہ)

حافظ کیہڑی زبان دا شاعر اے؟

فارسی دا؟

نہیں۔ دری دا۔

حافظ خود اپنے بارے لکھدا اے، یک شعر وچ

”سخن گفتن دری داند“

حافظ دری زبان وچ شعر لکھن دا ہنر جاندا اے۔

اچھا ڈسو عمر خیام تے بابا طاہر عریاں کیہڑی زبان دے شاعر نیں؟

فارسی دے؟

نہیں۔ خراسانی دے، کوہی دے۔

ایہہ کیہو جیہی گل اے۔ بھوایں رومی ہووے، حافظ ہووے، عمر خیام ہووے،

فردوسی ہووے، سعدی ہووے۔ ایہناں وچوں کوئی بندہ فارسی دا شاعر نہیں۔ ایہہ شاعر

نیں پہلوی دے، دری دے، کوہی دے، خراسانی دے۔

دیکھو، بھوایں پہلوی ہووے، بھوایں دری ہووے، بھوایں کوہی ہووے۔ اندروں

اندر پکو زبان فارسی دے ون سونے انگ نیں۔ پکو وڈے کھلار دے ون سونے مہاڑ

نیں۔

بالکل ایہو حال عربی زبان تے عربی ادب دا اے۔ رسول اللہ دی پیدائش توں صرف چوراسی سال پہلوں تائیں، ”عربی“ ناں دی کوئی زبان نہیں، پورے عرب وچ۔ اتھال زبانان تاں بہوں منڈھ قدیمی نیں، پر ہور ہور ناواں دیاں۔ جیویں: عدنانی، حمیری، آرامی۔

عرب وچ ہر قبیلے دا ایہو گھمنڈ ہا۔ جو اوس دے علاقے دی تے اوس دے قبیلے دی بہوں نویکلی، وکھری تے ودھیا زبان اے۔ آپنے آپنے وکھرے ناں دے نال۔ پر ایہناں قبائل دا ہک میل جول ہا آپس وچ، تجارت راہیں تے میلے وچ شاعری سُن سُناون راہیں۔ ہک پھیری عکاظ دے مشہور میلے وچ، ایہو جیہی اچھی تے نویکلی گل ہوئی جو عربی زبان دا ہمیشہ ہمیشہ واسطے بخت سنور گیا۔ رواج دے مطابق، پُرانی ٹُری آندی ریت دے مطابق ایس پھیری وی عکاظ دے میلے وچ شاعری دا قبیلیاں وچ مقابلہ ہویا، سر توڑ مقابلہ۔ شاعراں آپنا آپنا کلام سُنایا۔ آپنی آپنی وکھری وکھری زبانان وچ۔ ایہہ شاعری دا مقابلہ نویں تے نویکلی گل نہیں۔ نویکلی گل ایہہ ہوئی جو لوکاں نوں پہلی پھیری ہک وڈا انکشاف ہویا جو تھوڑے تھوڑے فرق دے نال، ایہہ شاعری ہکو زبان وچ اے۔ سبھ دی سنجھی زبان وچ۔ ایہہ انکشاف جو وکھرپ توں ودھ، ایہناں وکھری وکھری زبانان وچ ہک سانجھ اے۔

رسول اللہ دی پیدائش توں صرف چوراسی سال پہلوں تائیں، خود مکے دی زبان دا ناں ”عدنانی“ ہا۔ مکے نوں آپنی ایس زبان ”عدنانی“ اُتے بہوں گھمنڈ ہا۔ کیا ایہہ گھمنڈ زرا مکے دی ہما تر لوکائی وچ ہوسی؟ نہیں، اوس ویلے دے عالم لوکاں وچ وی ایہو گھمنڈ ہا۔ ایس عدنانی زبان دا ہک مشہور لغت دے ماہر عمرو بن علاء آکھدا اے۔۔۔

”نہ تاں حمیری ساڈی زبان اے نہ ایہناں دی لغت ساڈی لغت اے۔“

اج، عدنانی تے حمیری، دو انگ نیں عربی زبان دے۔
 رسول اللہ دا ہک وڈا معجزہ۔ قبائل نوں آپس وچ شیر و شکر کر دینا۔
 نتیجہ: آپنی آپنی زبان اُتے نکھیر واکھنڈ، بہوں تر کھے ڈھنگ دے نال رلن
 ول ہوویا، ہک وحدت ول ہوویا۔

علاقائی لہجے، گرامر، فقرے بناون دے وکھرے وکھرے ڈھنگ، اج توڑیں عربی
 زبان وچ موجود نیں۔ پر ہُن ایہہ عربی زبان دے کھلار دیاں نشانیاں نیں۔ عربی
 زبان دی وڈائی دیاں علامتاں نیں۔ اتھاں توڑیں جو خود قرآن مجید دیاں جھے ست
 معیاری قرائتاں نیں، ایس فرق پاروں۔
 اج ویکھو عربی زبان دا کھلار:

سال دے 24 ناں

روشنی دے 21 ناں

شیر دے 350 ناں

اوتھنی دے 255 ناں

پانی دے 170 ناں

گھوہ دے 88 ناں

ایہہ کھلار، عربی زبان دے ون سونیاں بولیاں دا ہک زبان بن وچن دا کمال
 اے۔ ایہہ ناں بڑے ہک علاقے دی بولی دے ناں نیں۔ ہُن ایہہ ہک زبان، عربی
 دا کھلار اے۔ بے انت کھلار

ایویں بے انت کھلار اے عربی زبان وچ فقرے بناون دے ڈھنگ وچ،
 دُومعنی لفظاں وچ، زیر زبر دے فرق دے نال، لفظاں دے وکھرے وکھرے مطلب
 دیون وچ۔ تے زبان دیاں ایہو جیہیاں ہوو جیہیاں وچ۔

وہیدے ونجو۔ ایہہ بے انت کھلار عربی زبان وچ، فارسی زبان وچ، جرمن زبان
 وچ ---- تے خود آہنی زبان وچ۔
 وہیدے ونجو۔ ایہہ بے انت کھلار سانجھ دا۔

2

پنجاب دی ہک بہوں نویکھی تے بہوں مُنڈھ قدیمی ریت اے بولیاں نوں
 شناخت کرن دی۔

کیہڑی؟

بولیاں نوں دریاواں دے ناواں دے نال جوڑ کے

چیویں

چنانہہ دی بولی

راوی دی بولی

بیاس دی بولی

جہلم دی بولی

ستلج دی بولی

سندھ دی بولی

ایہہ بولیاں نیں ہک دوجے دے نال رلویاں تے ملاوڑیاں، ہک بئے توں
 دوجے بئے تائیں، ہک دریا توں دوجے دریا تائیں۔ ایہو پھنگھ دا جھوٹا اے رنگ
 رگیلوا، بابا فرید شکر گنج توں خواجہ غلام فرید تائیں۔ ایہو نویکلا بخت اے پنجاب دا۔
 ایہو نویکلا بخت اے پنجاب دا جو پورے پنجاب اُتے بُزرگاں دا، پھراں دا سایہ
 اے مہر دا۔ پورے پنجاب دا ہکو مزاج اے اندروں اندر ملاوڑا، ایہناں بُزرگاں دی

لاہور: داتا گنج بخش اجمیری، مادھو لال حسین (میلہ چراغاں)، میاں میر، شاہ

جمال۔

پاک پٹن: بابا فرید شکر گنج۔

قصور: بابا کھٹے شاہ۔

راولپنڈی: بری امام، گولڑہ شریف۔

حسن ابدال: ولی قندھاری، گورونانک۔

جھنگ۔۔۔ شورکوٹ: سلطان باہو۔

ملتان: بہاء الدین زکریا، شاہ رکن عالم، پیر گیلانی، شاہ شمس سبزواری، حافظ

جمال۔

بہاول پور: چنن پیر، اُچ شریف۔

ڈیرہ غازی خاں۔۔۔ تونسہ: خواجہ سلیمان تونسوی (پیر پٹھان)، تخی سرور۔

کوٹ مٹھن: خواجہ غلام فرید۔

ایہناں وچوں کہیں دے وی عرس اُتے لگے ونجو۔ ویکھو، ہکو جیہی عقیدت اے

پورے پنجاب وچ ایہناں بزرگاں دی۔ پورے پنجاب دے ہر شہر وچ تے ہر پنڈ

وچ۔ ویکھو ایہناں عرساں اُتے کیوں عام لوکاں اے ہک دوجے دے نال ملاوڑی

تے کیوں ایہناں دیاں ون سونیاں بولیاں نیں بہوں فطری ڈھنگ دے نال، ہک

دوجے دے نال ملاوڑیاں۔ ویکھو پورے پنجاب دا مزاج، ملاوڑی وحدت دا اے،

نکھیر دا نہیں۔ نہ بولیاں وچ، نہ ایہناں بزرگاں دی عقیدت وچ۔

ایہو نو بیکلا بخت اے پنجاب دا جو پنجاب نوں بھاویں جیہڑے ڈھنگ دے نال

ویکھو، ہکو ملاوڑی وحدت دا اُور نظر پوسی پورے پنجاب وچ۔ خاص کراہیں عام لوکاں

دے ورتاریاں وِچ۔

وِیکھو ہُن پنجاب نُوں 19 وِیں صدی دے چھیکو توں:

ریل گڈی دا پہلی پھیری آون

بار دا آباد تھیون۔

نہری نظام، نویاں زمیناں تے محکمہ نہر دے کھلار دا پھٹا۔

پکو جیسے نصاب تے پکو جیسے امتحان والی معیاری تعلیم دا رواج تے ایس تعلیم

واسطے پورے پنجاب وِچ سکول تے ٹاواں ٹاواں کالج۔

انگریزی دے نوں ہسپتال تے انگریزی طب دی نوں تعلیم دے سکول، کالج۔

نووں انتظامیہ، محکمے، پولیس، عدالتاں دا کھلار۔

نووں کاروبار۔

نووں روزگار۔

نووں صنعتاں۔

نتیجہ: پنجاب دی آبادی دا نِکاء مک گیا۔ پنجاب دی آپنی آپنی تھان دے نکلی

وسوں، کھلر گئی پورے پنجاب وِچ تے نال ای ایہناں دیاں بولیاں۔

پنجاب دیاں ساریاں بولیاں پورے پنجاب وِچ کھلر گئیاں۔

ہُن عام لوکائی روزگار، مُلازمت، کاروبار دے کارن آپنی نکلی ٹکائی بولی والی تھان

تے کیوں نکلی؟ ایہہ ویلا، جتھاں زندگی وِچ نوں اُبھار دا اے، ایہہ ویلا پورے

پنجاب وِچ ون سونیاں بولیاں دی رلت دا وی اے تے پک دوجے دے نال،

بولیاں راہیں اُچیرے پدھر تے جوڑویں وحدت دا وی اے۔ ایہہ پورے پنجاب دا

پک خاص ویلا اے۔

بولیاں دی شناخت دا پنجاب وِچ ایس موڑ تے کیا ڈھنگ ہوسی؟ بولیاں دی

شناخت، پک پاسے تاں دریاواں دے ناواں دے نال جوڑ کے تھیندی رہی، دُوجے
پاسے علاقیاں دے ناواں دے نال جوڑن دا ڈھنگ شروع تھیا،

جیویں دو آ بے دی بولی

بار دی بولی

لاہوری

مُلتانی

ریاستی، بیکانیری

پنڈی وال

کیمبل پوری

اُبھے دی بولی

لمے دی بولی

پُورے پنجاب وچ جیویں جیویں وسوں دا پک تھان اُتے ٹکاء تے پک تھان
اُتے زندگی دا انحصار ماڑا پوندا گیا، پُورے پنجاب وچ، نری پک بولی دا علاقہ اوویں نہ
رہیا۔ اُلرواں رنگ تاں رہیا آ پنی آ پنی بولی دا، پر اندروں اندر ہور بولیاں دی رلت
دی ٹر پئی۔ ایہو اُچیرے پدھر اُتے جوڑویں وحدت اے۔

کہیں وی علاقے دی بولی دا اُلرواں رنگ نہیں مگدا بھانویں ایس بولی وچ بہوں
ہور رُلویاں بولیاں وی آ رلن۔ کہیں وی علاقے دی بولی توں مگن دا کوئی خطرہ نہیں۔
پک اُچیرے پدھر اُتے، کہیں بولی دا دُوجی رُلویں بولی دے نال رلن، بولی دا ودھا
اے، مگن نہیں۔ کہیں بولی توں مگن دا کوئی خطرہ نہیں، رلن دے نال پُورے پنجاب
وچ۔

جیویں جیویں حیاتی دی ٹور ترکھی ہوندی گئی، پُورے پنجاب وچ وسوں دا زرا پک

تھاں اُتے ٹکاء ماڑا پوندا گیا۔ خاندان دے خاندان ہک تھاں توں اُٹھ کے دوجیاں تھاواں اُتے آباد ہونوں لگے۔ ایہہ عمل 20 صدی دے شروع ادھ تاں ہوندا رہیا، بغیر کہیں اعلان دے۔

دیکھو ایہہ نواں رہتلی ڈھنگ پورے پنجاب دا۔ ویہویں صدی دے ادھ وچ ہک ہور واقعہ ہویا۔ پاکستان دے بنن دا، پنجاب دی ونڈ دا۔ ہن تاں جیویں کوئی ہڑھ آ گیا ہووے وسوں دی اُتھل پُتھل دا۔ ٹکاء دا رہندا گھو ہندا ڈک، انھے زور دے نال تڑک ہویا۔

ہن دیکھو پنجاب نوں، پاکستان بنن توں بعد۔ اج پورے پنجاب وچ بھاویں وڈے وڈے شہر ہون بھاویں نکلے توں نکا پنڈ ہووے، زری ہک بولی دی وسوں نہیں، رلی ملی بولیاں نیں۔ ایہہ بولیاں دا رلواں ڈھنگ نویں گل نہیں۔ 19 صدی دے چھیکڑ توں ایہو ڈھنگ اے پورے پنجاب وچ۔

اج ہک اُچیرے پدھر اُتے رلی ملی بولیاں پنجاب دی سائھی زبان دا نواں مہاندرا اے۔ ایہدا ہک خاص سبب تاں مشرقی پنجاب توں آون والے مہاجرین نیں۔ جے دیکھو تاں زرا پکو ایہو سبب وی نہیں۔ نویاں سرٹکاں، نویں صنعتی علاقے (جیویں تھل وچ مظفر گڑھ، کوٹ ادو، لیہ، بھکر، دریا خان)، نویں سکول کالج، نویں محکمے جیویں واپڈا، نویں روزگار --- دکھری دکھری بولیاں بولن والی لوکاں دا دکھری دکھری تھاواں تے ٹکاء، روزگار پاروں، کاروبار پاروں -- پنجاب وچ بولیاں دے ایہو جیسے میل جول وچ اُچیری پدھر اُتے پورے پنجاب دی سائھی بولی دی اُساری ہو وئجن، کوئی اچنھا گل نہیں۔ ایہہ نویں اُسردی ہوئی پنجاب دی سائھی بولی پنجاب وچ ذریعہ تعلیم بن وئجن دی صفت رکھندی اے۔ پر ایہہ ہون وچ اڑاند کیویں پوندی اے؟ پکو رولا پونوں لگ پوندا اے جو ساڈی زبان نوں خطرہ اے۔ ساڈی بولی نوں خطرہ اے۔ رلی ملی سائھی

زبان دا ذریعہ تعلیم بن وئجن کوئی خطرہ نہیں۔ اُلٹا ایہہ بولیاں، ایہہ زباناں پہلوں توں بہوں اگانہہ ودھ ویسن۔ بول الا وِچ وی تے علمی ادبی طور اُتے وی۔

اج پنجاب وِچ بولیاں دی شناخت دا ڈھنگ تبدیل اے۔ ایس خطرے پاروں۔
اج پنجاب وِچ زباناں دی، بولیاں دی شناخت ویکھو:

پنجابی پنجاب

سرائیکی پنجاب

پوٹھوہاری پنجاب

کیا ایہہ خطرے دی گھٹی وِچن دا نتیجہ اے۔ یا ایہہدا کوئی ہو سبب اے؟
ویکھو پاکستان نوں جنرل ایوب دے دور توں۔
جنرل ایوب خاں دے خاص تُخنے:

1- فوجی تے اعلیٰ سول افسراں دا ”عقلِ گل تے ہرنِ مولا“ ہوں۔

2- حکمراناں نوں جے خود اپنے ڈھے پوں دا خدشہ لگے تاں ہکو گُر اُستادی دا
ورتو گھٹی وِچاؤ ”خطرہ اے“
”اسلام نوں خطرہ اے“

نتیجہ: غیر اسلامی، غیر انسانی، اندھی عقیدہ پرستی، مذہبی تے غیر مذہبی۔ ہر شے عقیدہ
بن مکی۔ زبان، سیاست۔

مذہبی تے غیر مذہبی فرقہ واریت

”پاکستان نوں خطرہ اے“

نتیجہ: 65ء دی جنگ، ون یونٹ، 71ء دی جنگ تے پاکستان دا دو ٹوٹے ہو وئجن۔

وفاق تے صوبیاں وِچ ہمیشہ دا شک شہہ۔

پاکستان دا امریکی امداد اُتے اندھا اخصار۔

3- جھڑو: سرکاری سطح تے دھاندلی تے مداخلت

الیکشن وچ مقامی، صوبائی تے وفاقی سطح تائیں

زمین دی الاٹمنٹاں وچ

ملازمتاں وچ

ٹھیکے تے پرمٹ دیوں وچ

عدالتاں دے فیصلیاں وچ

علم و ادب وچ

زباناں دے مسئلے وچ

ونڈ پاووتے حکمرانی کرو

پاکستان بنن توں بعد مشرقی پنجاب دے مہاجرین، اتھال ہندواں تے سکھاں دی متروکہ املاک نوں اپنے نال الاٹ کرویندے، تے آباد ہوندے رہے۔ لوکل تے مہاجر آبادی دامیل جول ودھن لگ پیا، رہریت ودھی، پک دوجے دے نال سانجھ ودھی، زندگی وچ وی تے بولیاں وچ وی۔ جیہڑی ہن تائیں قائم اے، آبادی دے ودھ جھے وچ۔

60ء دی دھائی وچ پک رولا جیہا شہراں وچ پوون شروع تھیا جو مشرقی پنجاب دے مہاجرین نے ساڈے علاقے اُتے قبضہ کر لیا اے غاصبانہ -- سانوں ایہناں توں خطرہ اے۔ ساڈے علاقے توں ایہناں توں خطرہ اے۔ اگوں کیا تھیا؟ ساڈی زبان نوں خطرہ اے ایہناں توں ایہناں دی زبان توں۔

ہن زبان بارے کون سوچیندا؟ زبان اگوں کیوں ودھے؟ ساڈی زبان دا مشرقی پنجاب دے مہاجرین دی زبان دے نال جیہڑا رلواں سانگا پیا جودا اے، کیا واقعی ایس توں ساڈی اپنی زبان توں کوئی خطرہ اے؟ کیا ایہہ سانگا پک اُچیری پدھر اُتے

جوڑویں وحدت اے جیہڑی ایہناں زباناں نوں ہور سوہنا کر دیوں لئی ضروری اے؟
ایہناں سوالاں اُتے سوچن دی لوڑ اے۔ ایہناں سوالاں بارے ڈائیاگ کرن دی لوڑ
اے۔

ایہہ پورے پنجاب دا مسئلہ اے۔ ایہہ اگوں آون والیاں نسلاں دا مسئلہ اے۔۔۔
ایہہ ساڈا سبھ توں ودھ ضروری مسئلہ اے۔ ایس مسئلے اُتے سوچن دی لوڑ اے مل
کراہیں۔ کہیں نویں ڈھنگ دے نال، رہریت دے نال۔

3

زبان، اندر دی رُوح اے۔ زبان، زرا لباس نہیں۔ جے زبان زرا لباس بن ونجے
تاں بندہ، بندہ نہیں رہندا۔ بندہ اُکا بڈاوا بن ویندا اے۔ اتے ایہو بندے دا بے توفیق
ہوون اے اندروں اندر۔

کیوں ایس گل دی سمجھ اوکھی اے؟ ویکھو ایران دی مثال۔ ایران نوں ترائے
پھیری ایہو جیسے کھیڑیاں وچوں لنگھنا پیا۔

1- ایہہ یونان اتے یونانی زبان، یونانی ادب دے اُبھار دا ویلا اے۔ سکندر اعظم
ایران اُتے حملہ آور ہويا۔ اتے پورے ایران دا رگڑا کڈھ دتا۔ یونانیاں نے مطالبہ کیتا
جو ایران شکست کھاوون توں بعد یونانی زبان اتے یونانی رسم الخط نوں قبول کرے۔
ایران وچ اوس ویلے کوئی وڈا ادب نہیں۔ خود ایران دی آپنی زبان، بولیاں وچ وڈی
پنی اے۔ ایران کیا کیتا ہوسی؟ اُکا انکار، یونانی زبان دا وی اتے یونانی رسم الخط دا
وی۔ ایران وچ نہ یونانی زبان دا رواج ہويا نہ یونانی رسم الخط دا۔ ایہہ ایران دی وڈی
فتح اے اندر دی۔

2- ایہہ عرب تے عربی زبان، عربی ادب دے اُبھار دا ویلا اے۔ ہُن عرباں دی

طاقت دے اگے کون ڈک دیوے۔ ایران فتح ہو ویندا اے عرباں دے ہتھوں۔ بالکل یونانیاں داںگوں عرباں نے وی ایہو مطالبہ کیتا جو ایران، عربی زبان تے عربی رسم الخط ئوں ایران وچ رواج دیوے۔ ایران کیا کیتا ہوسی؟ اُکا انکار عربی زبان دا وی اتے عربی رسم الخط دا وی۔ عربی زبان دا کھلار ویکھو: مصر، مراکش، لبنان، شام، عراق اتے توڑ سپین تائیں عربی زبان اتے عربی رسم الخط دا راج اے۔ عرب موجود نہیں خود ایران وچ اتے دمشق وچ، بغداد وچ۔ اوس ویلے ایران واحد مُلک اے، جیہڑا مُسلمان ہویا، پر عربی زبان دا اُکا انکار کر دتا۔ اوس ویلے ئوں ویکھو، ایران وچ کوئی وڈا لکھاری نہیں، وڈا شاعر نہیں۔ دوجے پاسے عرب شاعری، عرب ادب دی دھم اے کُل عالم وچ۔

رب ئوں ایران دا ایہہ انکار پسند آیا۔ رب دا کرم ہویا ایران اُتے۔

کیوں؟ ایس پاروں جو ایران نے اپنی زبان دا آدر کیتا، اپنی اندر دی رُوح دا آدر کیتا۔

ایران وچ عرب دی فتح توں ترائے سو سال بعد، شاعری دی بہار ویکھو۔ رومی، سعدی، حافظ، عُمر خیام، انوری، خاقانی، فردوسی۔ یک توں یک وڈا شاعر۔ ایہہ انعام اے رب ولوں۔ اتے اِنج صمد بہرنگی، احمد شاملو۔

کل ایران نے عربی زبان دا، اُکا انکار کر دتا۔ عربی رسم الخط دی گل ٹُردی رہی 120 سال تائیں۔ چھیکو ایران نے جُروی طور اُتے، دینی ضرورتاں پاروں عربی رسم الخط ئوں قبول کیتا۔ ایران دے سُو جھوان اوس ویلے کیا آکھدے ہوسن؟ عربی رسم الخط عربی زبان دیاں آوازاں دے مطابق اے، ایران دی زبان دیاں آوازاں دے مطابق نہیں۔ ایران دی پوری زبان دی خُبو صورتی عربی رسم الخط وچ نہیں آونی۔ عربی رسم الخط دے حروف ابجد ئوں تبدیل کیتا گیا۔ پر نتیجہ: ایران دی زبان دی پوری

خوبصورتی لکھتاں وچ ہن تائیں نظر نہیں آندی۔ جیہڑی خوبصورتی ایران دے لوک ادب، لوک شاعری، لوک تماشہ وچ موجود اے۔ ایہدا بہوں گھٹ حصہ اے جیہڑا لکھتاں وچ آیا اے۔ ایہدا اج تائیں ایران ئوں رنج اے اندروں اندر۔

جودی طور اُتے ایران وچ عربی رسم الخط ئوں قبول کرنا بالکل بدو، خیمے اُتے اُوٹھ دا قصہ اے۔

عربی رسم الخط دے آون دا پک ہور نتیجہ: ایران دے اپنے چھند، اپنی شاعری کرن دے ڈھنگ کھرتج گئے۔ لکھتاں وچ عربی رسم الخط پاروں عربی لفظاں دا راج ہويا۔ ایران دی اپنی خوبصورت زبان دا ڈھیر حصہ، لکھتاں توں باہر گرلاند ا رہیا۔ فردوسی، انوری، سنائی دا پک خاص احتجاج اے ایس گل اُتے۔

3- ہن ایران اُتے یلغار اے تُرکی زبان دے بولن والیاں دی۔ ہن ایران اُتے یلغار اے صحرائے گوبی ولوں، بۇخارا ولوں، سمرقند ولوں تاشقند ولوں۔ پہلے سلجوقی آئے۔ مگروں ہلاکو خان ایران اُتے رگڑا پھیردا بغداد تائیں گیا۔ ایران وچ اپنے جنگی سردار چھوڑ گیا۔ ایس توں بعد بۇخارا توں تیمور آندا اے۔ ایران اُتے پورا قبضہ اے تُرکی زبان دے سرداراں دا۔ ایران نے ہن کیا کیتا ہوسی؟ ایران نے اُکا انکار کر دتا تُرکی زبان دا۔ ایران جیہڑا بدنام اے ”شاہ پرست“ ہوں پاروں ایس ایران دے لوگاں، تُرکی زبان دا اُکا انکار کر دتا۔ لوگ تُرکی زبان دے درباراں وچ جاون توں کان کھاون لگ پئے۔ جے تُرک سردار بلاوے تاں وی تُرکی زبان ئوں بولن توں انکاری تھی گئے۔ اوس ویلے دے شاعراں تاں ضرور تُرکی زبان وچ قصیدے لکھے ہوسن؟ نہیں، اُکا نہیں۔

”زبان یارمن تُرکی و من تُرکی نمی دانم“ (میرے دوست دی زبان تُرکی اے، اتے مینوں تُرکی نہیں آندی۔) دیکھو ایس اکھان وچ ایران دا، اوس ویلے دا مزاج۔ دیکھو

ایران دی رُوح تُوں ایس اکھان وِچ۔

ایران نے ایہہ کیوں کیتا ہوسی؟ یونانی توں، عربی توں چھیکڑا تَرکی زبان توں
ایران نے آپنی زبان تُوں کیوں بچایا ہوسی؟ بہوں سوکھے طریقے دے نال۔ ایران
دیاں آپنیاں ون سونیاں بولیاں نے ہک دُوجے دے نال جھیرا لاون ختم کر دتا۔
ایران دیاں ون سونیاں بولیاں نے آپس وِچ ہک گُوڑھی سنگت بنا لئی۔ آپس وِچ
گُوڑھا اتحاد بنا لیا۔ باہر دیاں وڈیاں توں وڈیاں زباناں بے وس ہو گئیاں۔

ڈس۔ دُنیا وِچ بولیاں کیوں مکدیاں نیں؟ جیویں جیویں بولیاں آپنے نالدی
ہمسایہ بولی دے نال نکھیر کریندیاں نیں۔ رن توں انکاری تھی ویندیاں نیں مُہ ہک
ہک کرتے بولیاں مک ویندیاں نیں۔ آپنی موت آپ مر ویندیاں نیں۔ جے بولیاں
آپنی ہمسایہ دوست بولیاں دے نال اتحاد بناون، دو ترائے بولیاں اگوں ودھ کے ہک
زبان بن وُجن تاں ہک دُوجے دے نال رن پاروں، بولی اگوں ودھ کے خود زندگی
بن ویندی اے ہمیش اگوں ودھن والی زندگی۔۔ ساڈے شاعراں تُوں اندروں ایہدی
سیان ہا۔ ایس پاروں ایہناں دی شاعری وِچ نری ہک بولی نہیں، پورے پنجاب دیاں
بولیاں نیں۔ بابا فرید شکر گنج توں خواجہ غلام فرید تائیں ایہو ملاوڑی وحدت اے پورے
پنجاب دیاں بولیاں دی، ایہو زندگی دا وڈا گن اے ایہناں دی شاعری وِچ، ہک
دُوجے دے نال رن دا، ہک دُوجے دی تڈ اُتے زندہ رہون دا، ایہناں دا سبق اے
عشق دا۔ ایہو حقیقی عشق اے۔

اج زمانہ اے گلوبل وِچ دا، نیو ورلڈ آڈر دا، انفارمیشن ٹیکنالوجی دا، کمپیوٹر دا،
الیکٹرانک میڈیا دا، اج زمانہ اے ہک توں ہک ودھ نویاں نویاں شیواں دا، اج پنجاب
وِچ زبان دا مسئلہ کیوں توڑ چڑھسی؟

اج پنجاب وِچ زبان دے مسئلے تُوں توڑ چڑھاون سوکھا اے، جے پورے پنجاب

وِچ اندر دی اجائی ونڈ مک ونجے، جے پورے پنجاب وِچ پک بولی دا دوجی بولی دے نال اجائی شریکا مک ونجے۔ ویکھو اج ماحول اے گل عالم وِچ ملاوڑی وحدت دا، ڈسو پنجاب وِچ ایہہ کیوں نہ ہووے۔

پورے پنجاب دیاں بولیاں وِچ کیوں نہ ہووے ایہہ ملاوڑی وحدت۔ اج اتھال گل مکدی نہیں، اج اتھوں گل ٹردی پئی اے نوں بئے، نوں سرتوں پورے پنجاب وِچ، خود آپنی زبان توں آپنے اندر دی رُوح بناون دی، آپنا دوست بناون دی، آپنا سچا مُرشد بناون دی۔

4

پورے پنجاب دا لسانی جغرافیہ ایہدے سیاسی جغرافیہ توں بہوں وڈا اے، اجو کے زمانے وِچ اتے تاریخ وِچ وی۔ کہیں وی علاقے دا سیاسی جغرافیہ، زمانے دیاں لوڑاں مطابق تبدیل ہوندا رہندا اے۔ سیاسی جغرافیہ وڈا چھوٹا ہوندا رہندا اے، پر جیکر سوچو تاں سیاسی جغرافیہ کوئی وڈی نشانی نہیں ہوندی کہیں زبان دے کھلار توں ویکھن دی۔ ایہو حال پنجاب دا اے، پورے پنجاب دا۔ پورے پنجاب دی اج سیاسی ونڈ، پورے پنجاب دی لسانی ونڈ نہیں۔ نہ اگوں پورے پنجاب دی لسانی سیان ایہ جیہی ونڈ دے نال ہوونی اے۔ ایہہ بھلیکھا ونڈ دا، حکمراناں ولوں آپنے آپنے سیاسی لوڑاں نوں توڑ چڑھاوون دا پک ڈھنگ اے۔ آپنے آپنے ویلے وِچ ڈنگ ٹپاون دا زرا پک ڈھنگ اے۔ ایہدے پچھوں حکمراناں دی وقتی سیاسی لوڑاں ہونیاں نیں، زبان دے ودھاء دا علم نہیں ہوندا اتے نہ زبان دے ودھاء دی اُمنگ ہوندی اے۔ زبان دا مسئلہ نت عام لوکائی دا مسئلہ رہندا اے، بول لاء وِچ وی اتے لکھت پڑھت وِچ وی۔ عام لوکائی توں بے ہتھل کرن دا، عام لوکائی توں بے وس کرن دا پک بہوں سوکھا طریقہ

حکمراناں دا ایہو ہوندا اے جو عام لوکائی دی زبان ایہناں توں بے ہتھلا کر دیو۔ عام لوکائی اُتے چُپ و بہار خود بخود بہوں سَوکھے طریقے دے نال لاگو ہو ویسی۔ ایہو جیہے ”چُپ و بہار“ دا سیاسی حربہ ورتیوں کوئی نوں گل نہیں۔ ایہہ ہک عام سیاسی حربہ اے۔ اتے ایہدے چچھوں بہوں کجھل ہار سیاسی تھوڑاں نیں، حکمراناں دیاں وی اتے عام لوکائی دیاں وی۔ ویکھو، ایہہ زریاں سیاسی لوڑاں نہیں، اصل وچ ایہہ سیاسی تھوڑاں نیں۔ ایہناں سیاسی تھوڑاں دی سیان پہلوں ت عام لوکائی نوں ہوندى اے مُر عام لوکائی آپنے آپنے لسانی اتے سیاسی ورتاریاں وچ، حکمراناں دیاں ایہو جیہیاں سیاسی تھوڑاں نوں مُکا دیندی اے اتے حکمراناں نوں ایہناں سیاسی تھوڑاں توں نجات دیوا دیندی اے۔ ایس پاروں حکمراناں دا تے عام لوکائی دا ایہہ ٹکراء وقتی ہوندا اے۔ کیوں جو حکمراناں دی خود آپنی نجات وی ایہو جیہیاں سیاسی تھوڑاں توں نجات پاون وچ ہوندى اے۔ اتے ایہو اچ پنجاب وچ زبان دا مسئلہ اے۔ عام لوکائی دا وی اتے حکمراناں دا وی --- دوواں دا بُلُو جیہا ضروری مسئلہ۔

اچھا ڈسو پنجاب دی تہذیب اتے تمدن دی کوئی تاریخ ہوسی؟ کیوں نہیں، جے ویکھو تاں پورا پنجاب وادی سندھ دی تہذیب دی سرزمین اے۔ وادی سندھ توں کیا مُراد ہوسی؟ دریائے سندھ اتے دریائے سندھ دے معاون دریاواں دے وچکار دی سرزمین۔ ہک گل ہور دسو دریائے سندھ دے معاون دریا کبھڑے کبھڑے نیں؟ پنجاب، راوی، بیاس، ستلج اتے جہلم۔ ایس توں علاوہ چکے چکے دریا جیویں دریا ہرو، دریا نندا، دریا سواں، دریا کابل اتے ہور رودکوہیاں جیویں تونسہ دے نال، جیویں سخی سرور دے نال، جیویں ڈیک جیویں ایک دیاں رودکوہیاں۔ اتے ہور دریا ہاکڑا اچ دا سکا تے ویران دریا ہاکڑا۔ اتے ہور کوہ سلیمان، کوہ ہندوکش، کوہ ہمالیہ، کوہ شوالک دیاں بے شمار رودکوہیاں، بے شمار چکے وڈے دریائی نالے۔ ایہہ سبھ دے سبھ دریائے سندھ دے

معاون دریا اتے معاون رودکوبیاں، معاون دریائی نالے نیں۔ ایہہ پورے پنجاب دی سرزمین اے۔ جے ایہو پورا پنجاب اے تاں مُد ایں سرزمین دی تاریخ دا ہنڈھ بہوں پُرانا ہوسی؟ ویکھو موہنجوڈارو، ہڑپہ، ٹیکسلا، جلیل پور، ونگاں والا، حضرو چھ دیاں ڈھیریاں، بُت کڑی اتے دریائے ہاکڑا دیاں نشانیاں۔ ویکھو پنجاب دی تاریخ دے ہنڈھ توں۔ پنجاب دی تاریخ دے ان مک وینن توں، ویلے دے وڈے لنگھاء وچ۔ ویکھو، چھ دے نال ویکھو پورے پنجاب دی خوبصورتی توں اتے ون سون توں۔ ایہو بے انت ون سون اتے ایہو بے انت کھلار اے پک دوجے دے نال ملاوڑا پورے پنجاب دی زبان اتے ایہدیاں بولیاں وچ اتے لکھتاں وچ۔ تاریخ دے ہر دور وچ، ایہو ملاوڑی اتے جوڑویں وحدت اے پورے پنجاب دی۔

کیا پنجاب وچ زبان اتے ایہدیاں ون سونیاں بولیاں زے بول الاء دی ورتوں وچ رہندیاں نیں؟ اچھا ڈسو، پنجاب وچ کوئی لکھت دی تاریخ وی ہوسی؟ کیوں نہیں۔ پنجاب وچ لکھت دی ریت، دُنیا وچ لکھت دی ریت دی ہانی اے، ہم عمر اے۔ ویکھو، آرکیالوجی (آثار قدیمہ دے علم) دی کوئی کتاب۔ ویکھو، جے ہڑپہ وچ ملن والیاں مہراں اتے لکھیاں عبارتوں موسوپوٹیمیا (وادی دجلہ و فرات) دی مہراں دی ہم عمر نیں بہوں تھوڑے فرق دے نال۔ ایہتوں ایہو گل سمجھ آندی اے جو پنجاب وچ زبان زری بول الاء دی نہیں ضرور لکھت وچ آندی ہوسی۔ اتے ہن اگوں تاریخ دا ویہن ویکھو: قدیم ہندو تاریخ دا، بدھ تاریخ دا، جین تاریخ دا، مُسلم تاریخ دا، سکھ تاریخ دا، پنجاب وچ لکھت دی ریت، پنجاب دے دریاواں و اگوں پئی واہندی وگدی اے۔ ایہدے وچ کدائیں وی ٹھل نہیں آئی۔ پنجاب دی تاریخ دے ہر دور وچ، پنجاب دے وڈے وڈے شہراں اتے پنجاب دے نکلے نکلے پنڈاں وچ، دوجیاں دستکاریاں دے نال نال، کتابت بطور پک پیشے دے موجود نظر آندی اے۔ کتابت اتھاں پک

وڈا پیشہ رہیا اے۔ پورے پنجاب وچ ایہدی زبان اتے زبان دیاں ون سونیاں بولیاں بولی لاء وچ رہیا اتے لکھت وچ رہیاں۔ ایہہ پنجاب دا پک نوٹیکلا جنت اے جو قدیم ہندو لکھتاں، بڈھ لکھتاں، جین لکھتاں، مُسلم لکھتاں اتے سکھ لکھتاں دا وڈا علاقہ پورا پنجاب رہیا اے۔ ایہو پنجاب وچ لکھت دی اوہ نوٹیکلی تاریخ اے۔ جیہڑی برصغیر وچ بہوں اُچیری علمی ادبی اتے مذہبی، تہذیبی پدھر اتے پنجاب وچ اے۔ ایویں پورا پنجاب ہندو، بڈھ، جین، مُسلمان، عیسائی اتے سکھ فلسفے، مذہب اتے تمدن دا جیویں کوئی وڈا ویڑھا ہووے۔ پورے پنجاب وچ رکھتھائیں وی لگے ونجو، ویکھو مندر: ہندو، جین، بڈھ دیاں نشانیاں سٹوپے، مسجد، مقبرے، رگرے، گوردوارے۔ کیا آہدے ہوں؟ ویکھو، ایہو پورے پنجاب دی تہذیب اتے تمدن دا کلار اے۔ اتے ایہو کلار جوڑویں وحدت دا اے پورے پنجاب دے مزاج وچ وی اتے زبان وچ وی۔

ہُن پک نکلوی جیہی چھیکڑی گل: جے پورے پنجاب دی ایہہ تاریخ اے، زبان دی، لکھت دی، تہذیب اتے تمدن دی تاں مُر پنجاب دی آپنی زبان اج کیوں ذریعہ تعلیم نہیں، سرکاری زبان نہیں۔ ڈسو آخر کیوں؟ ایہہ سوال آپنے آپ توں چُکھو۔ ایہدا موڑواں جواب حکمراناں کول ہے اتے سدھا جواب تہاڈے خود آپنے اندر اے۔ ایہدا جواب تہاڈی وی اتے حکمراناں دوویں دی نجات دا سُنہیا اے۔

5

ایہہ سوال ہمیش مینوں اندروں رڑکدا اے جو ویریاں ساڈی زبان تُوں کوجھا اتے ان گھڑ جاتا یا اسان خود آپنی زبان دی خوبصورتی اتے ایہدی نوٹیکلی سوبھا توں اکھیں ٹوٹ لیاں، اجائی۔ یا ایہہ دوویں گلاں ساڈے نال ولہریاں۔ اسان کیویں دوتتاں

دے آکھے لگ ٹرے اچیت، آپنے آپ کنوں وکھرپ دی راہ تے۔ کہو جیہیاں لوٹاں پاروں، کہو جیہیاں تھوٹاں پاروں۔ ایہہ کہو جیہا ٹکراء اے لکھیرواں، ساڈے اندر، اجن تیکر۔ ایہدا انت کیا ہوسی۔

اج نویں منڈی وچ وٹاندر کن پردھان اے۔ اج وٹاندر کن دین ایمان اے دُنیا دا۔ کیا کوئی زبان زری وست ہوندی اے منڈی دی، یا زبان دا، کن ہورواں اے، وِسپی اتے رہتلی ورتایاں دا۔ ایہہ خاص کن اے، ایہہ زرا منڈی دا وٹاندر کن نہیں ہوندا۔ ایہہ اندروں ورتوں کن ہوندا اے کہیں زبان دا وسیب وچ۔ زرے تجارتی منڈی دے وٹاندر کن دے اصولاں نال ایہنوں ویکھنا وڈا علمی بھلیکھا اے۔

تجارتی منڈی دے اصولاں وچ اتے حکمرانی کرن دے اصولاں وچ ڈھیر فرق نہیں۔ دوویں وٹاندر کن دے ایریاں اُتے آپنے کاروبارٹوں اُسار دے نیں۔

ویکھو: مُغلاں کیویں فارسی زبان ٹوں مڑھ دتا ساڈے سر تے، وٹاندر کن دے بہانے جو فارسی زبان رابلے دی زبان اے۔ بلخ، بخارا، سمرقند، اصفہان نال۔

مڑ انگریزاں وی ایہو کیتا۔ ایہناں انگریزی اتے اُرڈو ٹوں مڑھ دتا ساڈے سر تے، وٹاندر کن دے بہانے۔ رابلے دی زبان دے بہانے۔

اج وی ایہو حال اے۔ ڈھیر فرق اُکا نہیں۔ پر اج پک فرق خاص اے۔ اج سانوں پتہ اے اندروں جو ایہہ زرا دھروہ اے، ایہہ زرا بھلیکھا اے حکمراناں ولوں اتے تجارتی منڈی ولوں۔

20 صدی تائیں کم ہويا علمی طور اُتے زبان دے ورتایاں بارے۔ زبان دے فلسفے وچ، سُلکھ وچ، سائنس وچ اتے عام زندگی وچ ورتایاں بارے۔

20 صدی وچ جانکاری ہوئی نویکلی۔ کیہڑی؟ خود زبان دی آپنی بناوٹ بارے۔ اج علم اے خود زبان دی آپنی سائنس دا۔ اج ایہہ علم دا پک وڈا شعبہ اے، نویں

سوال دا- جو زبان خود کیا ہوندی ہے- کہیں زبان دے گھیرتوں کیا مراد ہوندی ہے-

اتے ایہہ خاص وچار: کہیں زبان دا ورتوں کن، ایہدی ہوند ہے

کہیں زبان دا وٹاندر کن، ایہدا مئل ہے

منڈی وچ، خاص کرائیں زبان دی منڈی وچ-

اچھا دسو- بے کہیں زبان دا ورتوں کن (ایہدی ہوند) ہمیش آپنے وٹاندر کن

(منڈی دے مئل) نال نکراء دی حالت وچ ہووے تاں ایہو جیے وسیب دی نفسیات کیا

بن ویندی ہے- ایہہ نویں وچار نیں لسانی نفسیات اتے لسانی سیاست دے علم دے-

ساڈے واسطے ایہہ زری علم دی گل نہیں- ایہہ ساڈی ہڈ ورتی ہے- ایہہ ساڈی

روز دی ہڈ ورتی ہے

دیکھو، کیویں

کہیں وی زبان دے ہمیش دو پدھر ہوندے نیں جوڑویں-

پدھر پٹھلا، ایرے دا: جاتک سکھدا اے ناں شیواں دے اتے کماں دے

جیویں روٹی، پانی، گھر- ماں پیو، مجھ، ویزھا

جیویں کھاون، پیون، کھیڈن، کھولن، نسن بھجن

پدھر اچیرا، اُسار دا: جاتک شیواں اتے کماں دے ناواں ٹوں جوڑدا ہے

جیویں روٹی کھاون، پانی پیون، باری کھولن

مُر گرامر آ ویندی ہے وچ

جیویں اساں روٹی کھاہی، اساں روٹی کھاونی ہے

اگلا قدم

الاون دے ون سوٹے ڈھنگ- کیا گل، کیویں کرنی ہے

ہور اگلا قدم

دبیبی رہتی سیان، بھیڑے چنگے دی، نکلے وڈے دی۔ نیڑ دُور دی، آپنے اتے غیر

دی

ہور وڈا اگلا قدم

سوچ، وچار، خیال، علم اتے ہنر دیاں چترکاریاں۔

ایہہ دو پدھر نیں کہیں زبان دی وتر بھنی بھوئیں جیندے وچوں اُگر پوندیاں نیں
فضلاں، علم دیاں، شاعری دیاں، سُلکھ دیاں، سائنس دیاں اتے وسب دے ون
سوئے ودھاء دیاں۔

ایہو دوویں پدھر نیں ساڈی آپنی زبان دتج ایہدی ہوند دے، ایہدی ورتوں کن
دے۔ پر ویکھو آپنیاں اکھیں جو ساڈی زبان دی ہوند دا کیا وٹاندر کن اے؟ کیا سلوک
پیا ہوندا اے ساڈی زبان نال؟ سرکاری دفترناں وچ، میڈیا وچ، اخباراں وچ۔

ایہہ خاص ہتھکنڈے نیں ساڈی زبان دے خلاف تجارتی منڈی اتے بگمناں
دے، پک مُٹھ ہو کے۔ اتے بالکل ایہو ہتھکنڈے نیں عام مخلوق دے خلاف جیہڑی
ایہہ زبان ورتیندی اے دن رات آپنیاں زندگیاں وچ۔ ایہناں دونویاں گلاں وچ
پک خاص جوڑ اے۔ ایہہ مسئلہ اے اندروں عام مخلوق اتے ایہدی زبان دا۔ سانوں
آپنی مکنی نوں بدلن دی لوڑ اے۔

ساڈی زبان، پورے پنجاب وچ عام مخلوق دی زبان اے۔ ساڈی زبان وچ،
بھیڑے چنگے ویلے ہمیش زندہ رہون دی نویلی صفت وی مخلوق وانگوں اے۔ عام مخلوق
وچ، پورے پنجاب دی کہیں علاقائی بولی دے خلاف کوئی کردھ نہیں، کوئی شریکا نہیں۔
کیوں؟ ہزاراں ورھیاں توں، ساڈی زبان توں بناون والی ایہو عام مخلوق اے۔ ساڈی
زبان دی سچی وارث وی ایہو عام مخلوق اے پورے پنجاب وچ، نسل در نسل۔ آپنی

بنائی زبان دے ون سون نال ایہناں تُوں ویر کیوں ہووے؟
 ساڈی زبان دا مسئلہ کیوں حل ہوتی؟ عام مخلوق ولوں ہو کے ایہہ حل ہوتی،
 اونویں نہیں۔

6

ایہہ کہہو جیہیاں مورچہ بندیاں نہیں بارے ون سونیاں جیویں کوئی جنگ
 ہووے، ایہہ کہہو جیہے داے نہیں سیاست کار وچار دے ون سونے جیویں ساڈی زبان کوئی
 لٹ دا مال ہووے۔ جیویں ساڈی زبان لاوارث ہووے، جیویں ساڈی زبان دا کوئی
 تعلق عام خلقت نال نہ ہووے۔ جیویں ساڈی عام خلقت، خود آپی بنائی زبان دے
 مسئلے وچ وڈا فریق نہ ہووے۔

پورے پنجاب وچ وڈا رونق میلہ عام خلقت دا اے ساڈی زبان دے پڑ وچ۔
 زرا وچار کاراں دا نہیں، زرا سیاست کاراں دا نہیں۔ زرا سُلکھ کاراں دا نہیں۔

پنجاب وچ زبان دا مسئلہ، عام خلقت دا مسئلہ اے۔ ایہہ وسیب دے ودھاء دا
 مسئلہ اے ایہو بنیادی سوال اے وچار دا اتے ایہدا جواب اے مڑ پک پھیری سجری
 اکھیں ویکھن دا، اپنے آپ تُوں، آپی زبان تُوں اتے اپنے وسیب تُوں، نویں تکنی
 نال۔

کہیں وی زبان دے گھیرتوں کیا مراد ہوندی اے؟

کہیں وی زبان دی آپی ہوند وچ نوکھتا کیا ہوندی اے؟

اج لسانیات دے ماہرین ایس گل تے متفق نیں جو دُنیا دی کہیں وی زبان دی
 اُساری نری پک علاقائی بولی اُتے نہیں ہوندی۔ زبان دے زبان بنن دی ایہہ بنیادی
 شرط اے جو ایہدے وچ کئی علاقائی بولیاں شامل ہوں۔ جیہڑی دی زبان وچ

علاقائی بولیاں ودھ توں ودھ قدرتی شامل ہوں، ایہدا گھیر وڈا ہوسی جے گھٹ علاقائی بولیاں شامل ہوں، ایہدا گھیر سوڑا ہوسی۔ ایہو زبانان دی تاریخ اے، ایہو زبانان دی بناوٹ دا بیدادی اصول اے۔ نیچھ نال ویکھو زبانان دا ایہو گھیر، زبانان دی آپنی ہوند وچ نویدکلتا اے۔

پورا پنجاب، وادی سندھ دی سرزمین اے، ہزاراں درھیاں توں آباد۔ پورے پنجاب دی آپنی پک خاص تہذیب، آپنی رہتل اُتے آپنی زبان اے خاص، زبان دی آپنی تاریخ اے۔ آپنا سُلکھ اے۔ آپنی شاعری اے۔ آپنی الاونی ہے۔ ایہہ زبان، نری پک بولی نہیں۔ ایہہ زبان پنجاب دیاں ون سونیاں بولیاں دی سانجھ نال پک سانجھی زبان اے۔

پورے پنجاب وچ عام خلقت نے رل مل کے پنجاب دی پک سانجھی زبان اُساری اے پک دوجے دی نیڑ وچ، پک دوجے نوں آپنے وچ سانجھ کے۔ ایہہ ڈھنگ ہمیش رلواں رہیا اے نکھیڑواں نہیں۔ اج پنجاب دی زبان دیاں ساریاں علاقائی بولیاں دی سیان پنجاب نال ہوندی اے۔ ایہناں دی ایہہ سیان پنجاب نال اندروں جڑی ہوئی اے آپنی ہوند وچ۔ کیویں؟ ویکھو۔

سندھ وچ سندھی زبان پردھان اے۔ سندھی زبان دے ودھاء دیاں کوششاں ہوندیاں نیں۔ سندھ وچ سرانیکی، پنجاب دی زبان دی پک بولی اے۔ سندھ وچ جے پکل سرانیکی شاعری کریندا اے تاں اوہ اپنے آپ نوں پنجاب دی شاعری نال جوڑیندا اے۔ پکل جوڑیندا اے اپنے آپ نوں بابا فرید نال، لکھے شاہ نال، شاہ حسین نال آپنی سرانیکی شاعری وچ، بالگل جیویں خواجہ علام فرید جویندا اے اپنے آپ نوں لکھے شاہ نال، شاہ حسین نال، بابا فرید شکر گنج نال، پنجاب نال۔

صوبہ سرحد وچ پشتو زبان پردھان اے۔ ہندکو نہیں۔ کیوں؟ جو ہندکو پنجاب دی زبان دی ہک بولی اے۔ ہندکو شاعر دی آپنے آپ ئوں جوڑیندا اے پنجاب دی شاعری نال پشتو شاعری دی ریت نال نہیں۔ صوبہ سرحد وچ پشتو دے ودھاء دی گل ہوندى اے۔ ہندکو دی نہیں۔ ہندکو دی گل پنجاب وچ ہوندى اے۔ صوبہ سرحد وچ نہیں۔

ایہو حال بلوچستان دا اے۔ بلوچستان وچ، بلوچی زبان پردھان اے، بلوچی دے ودھاء دیاں کوششاں ہوندىاں نیں۔ سرائیکی بارے نہیں۔ کیوں؟ سرائیکی پنجاب دی زبان دی ہک بولی اے۔ سرائیکی دی گل پنجاب وچ ہوندى اے۔ بلوچستان وچ نہیں۔

بھارویں ہندکو ہووے بھارویں سرائیکی ہووے۔ ایہناں دے ودھاء دی گل پنجاب وچ ہوندى اے۔ نہ سندھ وچ ہوندى اے نہ بلوچستان وچ نہ صوبہ سرحد وچ۔ کیوں جو ایہہ دوویں پنجاب دی زبان دیاں بولیاں نیں۔ دوجی دکھری زبانوں والے ایہناں دے ودھاء دی گل کیوں کریں؟

دیکھو۔ سیاست کاراں اتے حکمراناں دیاں ساریاں کوششاں دے باوجود سندھ وچ سندھی اتے سرائیکی ہک مک نہ ہونیاں۔ نہ زبان دا کوئی نواں مہاندرا سامنے آیا اجن تیکر سندھی سرائیکی دے ہک مک ہون دا۔ ایویں بلوچستان وچ بلوچی اتے سرائیکی ہک مک نہ ہونیاں۔ ایویں صوبہ سرحد وچ پشتو اتے ہندکو ہک مک نہ ہونیاں اجن تیکر۔

ایہہ کیوں نہ تھیا؟ اجوڑ ملاپ پاروں۔ عام خلقت ئوں ایہہ قبول نہ ہويا ساریاں کوششاں دے باوجود۔

پنجاب وچ ایہہ نقشہ بالکل ہور اے، بالکل برعکس اے۔ پنجاب وچ حکمراناں

آتے سیاست کاراں دا پوراٹل پنجاب دیاں علاقائی بولیاں دے ہک مک تھیون دے خلاف رہیا، پر پنجاب وچ علاقائی بولیاں وچ ونڈ پاون دے سارے منصوبے، ہمیش ناکام رہے۔ کیوں؟ عام خلقت پاروں آتے پنجاب دی علاقائی بولیاں دی خاص اندر دی سانجھ پاروں۔ پنجاب وچ علاقائی بولیاں، پنجاب دی ہک سانجھی زبان دی اُساری وچ ہمیش رُھھیاں رہیاں۔ عام خلقت نے سانجھ نوں اندروں قبول کیتا جو خود پنجاب دی علاقائی بولیاں وچ، قدرتی ہک دوجے نال ہک مک تھی وچن دی صفت موجود اے۔ تاریخ دے ان مک وین وچ ہک سانجھی زبان دا مہاندرا سامنے آندا رہیا بے ٹوک۔ پنجاب دی شاعری ویکھو۔ بابا فرید شکر گنج، بکھے شاہ، شاہ حسین، میاں محمد بخش، ہاشم شاہ، وارث شاہ، سلطان باہو، خواجہ غلام فرید پورے پنجاب دی عام خلقت دے شاعر نیں۔ ایہدے وچ کوئی ونڈ نہیں۔ ایہو حال پورے پنجاب دے فوک دا اے۔ ویکھو جیویں جگنی۔ پنجاب دی کلاسیک شاعری واگلوں جگنی دی مانتا وی پورے پنجاب دی عام خلقت وچ اے۔

جوڑویں سانجھ نال، پورے پنجاب دی عام خلقت نے پنجاب دی ہک سانجھی زبان نوں آپنے اندر دی مانتا دتی پوری آپنی اندر دی کھل نال۔ اج ایہو عام خلقت سانوں کجھ آہدی پئی اے۔ سُو ایہدی گل نوں۔ سُو ایہدی اندر دی پُکار نوں۔ جو ایہو پنجاب وچ زبان دے مسئلے دا انسانی حل اے، ایہو مہذب حل اے عام خلقت نال جوڑواں۔

ایہو سیدھ اے ساڈی زبان آتے ساڈے وسیب دے سانجھے ودھاء دی، رمتل دی، سُلکھ دی آتے سیاست دی، اُچیرے پدھر آتے، نوں یکنی نال۔

پورے پنجاب دی آپنی ہک سنجھی زبان اے۔ تاریخ وچ وی اتے اج وی۔ ایہہ آپنی سنجھی زبان، پورے پنجاب دی عام خلقت نے اُساری اے۔ علاقائی بولیاں وچ، قدرتی جوڑویں سہندھ نال۔ اندر دی پوری گھل نال بغیر باہر دے کہیں دبا دے۔ مُعلاں توں اجن تیکر، ہمیش پنجاب اُتے غیر زبان لاگو اے۔ پنجاب دی ایہہ آپنی ہک سنجھی زبان لوکاں ہک دوجے نال میل ملاپ وچ، زندگی دے ورتاریاں وچ، آپنی اندر دی مرضی نال اُساری اے۔ ایہو عام خلقت دی بنائی آپنی ہک سنجھی زبان اے جیہڑی پنجاب دے کلاسیک شاعرانہ آپنی شاعری وچ، آپنیاں آپنیاں بائیاں وچ ورتی اے۔ بابا فرید شکر گنج توں خواجہ غلام فرید تائیں۔

دسو، پورے پنجاب دی آپنی ہک سنجھی زبان دی اُساری وچ کہیں ہک وڈی علاقائی بولی دا کوئی خاص حصہ اے؟

نہیں۔ پنجاب دیاں تین وڈیاں علاقائی بولیاں نیں۔ ایہناں دا ہکو جیہا حصہ اے۔

ایہہ تین وڈیاں علاقائی بولیاں کیہڑیاں نیں؟
پنجابی، سرانیکی، پوٹوہاری۔

ایہو تین وڈے خنے علاقائی بولیاں دے اتے علاقائی بولیاں دے ہور ہک وڈے خنے وی نیں جیویں دھنی، ماجھا، لہندی، مالوی، جھنگوی، گجری، ہندکو، چھاچھی اتے ہور ڈھیر۔ ایہناں ساریاں علاقائی بولیاں مل کے، پورے پنجاب دی آپنی ہک سنجھی زبان اُساری اے۔

ایہہ آپنی سنجھی زبان کہیں خاص اچھ نال نہیں بنی۔ ایہہ آپنی سنجھی زبان پورے پنجاب دی عام خلقت اتے علاقائی بولیاں دے قدرتی میل ملاپ دا ہک نتیجہ اے۔ بالکل ایویں پورے پنجاب دی کلاسیک شاعری وچ جیہڑی آپنی ہک سنجھی زبان دی

ورتوں اے، ایہہ شاعراں دے خاص اُچھ نال نہیں، بالکل قد رتی اے۔ ایہہ پورے پنجاب دی عام خلقت دی ورتوں وچ آون والی آپنی سنجھی زبان اے۔ اُچھ نال گھڑی ہوئی زبان نہیں۔ ساڈی کلاسیک شاعری وچ زبان اُتے کوئی خاص ٹھپہ نہیں، کہیں علاقائی بولی دا۔ نہ کوئی خاص اُچھ اے، ایہو خاص ٹھپہ آپنے اُتے لاون دی۔ ایہہ شاعری آپنے جوڑویں سیندھ وچ اندر دی گھل دی سو بھا اے۔ زے اُلاویں رنگ علاقائی بولیاں دے نیں اندروں پک سنجھی زبان اے۔

پورے پنجاب دی کلاسیک شاعری تُوں عام خلقت ولوں اُتے ایہدی آپنی سنجھی زبان ولوں ویکھو، نقشہ بالکل ہور اے۔ شاہ حسین آپنی پوری حیاتی لاہور دیاں گلیاں وچ رُدے پھر دے لنگھائی۔ شاہ حسین دی شاعری وچ ایہہ سنجھی زبان کتھوں آئی، عام خلقت وچوں۔ بکھے شاہ قصور اُتے لاہور وچ بھوندا رہیا۔ بکھے شاہ دی شاعری وچ ایہہ سنجھی زبان کتھوں آئی، عام خلقت ولوں۔ ایہو حال باقی شاعراں دا اے۔ وارث شاہ ملکہ ہانس (ساہیوال) وچ بیٹھا ’ہیر‘ پیا لکھدا اے۔ سلطان باہو شورکوٹ وچ اے۔ میاں محمد بخش کھڑی شریف (جہلم) وچ اے۔ ویکھو پنجاب دے وڈے کلاسیک شاعر پنجاب دی آپنی پک سنجھی زبان پچے ورتندے نیں۔ اُتے بالکل ایہو حال خواجہ غلام فرید دا اے۔ خواجہ غلام فرید دی حیاتی اُتے شاعری دا وڈا لینڈ سکیپ اے، روہی (چولستان)۔ ویکھو، روہی (چولستان) دیاں آبادیاں تُوں۔ فورٹ مروٹ، یزمان، قلعہ دراوڑ، لال سوہانرا، فورٹ عباس اُتے ضلع بہاولنگر، ضلع رحیم یار خان۔ روہی (چولستان) وچ کہیں پک وی آبادی دی، زری پک بولی نہیں۔ روہی وچ تن بولیاں دے پہلوں توں وسنیک نیں۔ سرائیکی (ریاستی)، پنجابی اُتے بیکانیری۔ خواجہ غلام فرید اینویں آپنی شاعری وچ اجائی یاد نہیں کریندا جیسلمیر تُوں۔ روہی دی عام خلقت وچ ایہہ تن بولیاں پک مک نیں، پک دوجے دے وجود وچ۔ زرا

اُلا رواں رنگ سرائیکی (ریاستی) دا اے۔ روہی وچ، عام خلقت دی الاونی وچ اُچھ نال
 زری سرائیکی نہیں۔ بالگل عام خلقت وانگوں خواجہ غلام فرید دی ساری شاعری وچ اُچھ
 نال زری سرائیکی بولی دا کوئی ٹھہہ نہیں۔ ایہہ الاونی، اندروں پنجاب دی آ پنی ہک
 سائھی زبان دا مہاندرا اے۔ پنجاب دے کلاسیک شاعراں دی زبان وانگوں۔

بابا فرید شکر گنج آتے خواجہ غلام فرید وچ ہک خاص سانجھ اے۔ دوواں دی
 شاعری دی اُنتی وچ بیکانیری (راجستھانی) بولی دی ہک تند اے سو بھا دی۔

ایہہ خاص مزاج اے پورے پنجاب دی عام خلقت دا آتے ایہو ملاوڑی وحدت
 دا مزاج اے پورے پنجاب دی کلاسیک شاعری وچ۔ بابا فرید شکر گنج توں خواجہ غلام
 فرید تائیں۔

پر ویکھو، اج ہک نقشہ ہو وی اے۔ اج زری پنجابی، زری سرائیکی، زری پوٹھوہاری
 دی اُچھ اے اُتاولی، وچا کاراں وچ۔
 ایہدا کیا سبب ہوئی؟

بھادویں ایہدا جو وی سبب ہووے، پورے پنجاب دی عام خلقت دی الاونی توں
 ہٹویں، اج اُچھ نال گھڑی ہوئی زری پنجابی، زری سرائیکی، زری پوٹھوہاری، عام خلقت
 دے واسطے زرا جنتر منتر اے۔ زرا گورکھ دھندا اے زری سنسکرت اے، وچو گویں۔

پنجاب دی عام خلقت دا مزاج ہو رواں اے، زبان بارے۔ جوڑویں سیندھ دا
 اے بکھڑویں ٹکراء دا نہیں۔

8

ہکو رٹ اے۔

اج تیکر ساڈی زبان دے ویریاں دی ہکو رٹ اے:

♦ پورے پنجاب دی آپنی کوئی سانجھی زبان نہیں۔ پورے پنجاب وچ زریاں
 علاقائی بولیاں نیں۔ ہک دوجے توں اُکا وانجیاں اتے ہک دوجے توں اُکا لالعلق
 زندگی وچ وی اتے رہتل وچ وی۔

♦ پورے پنجاب وچ نہ تاں کوئی ہک سانجھی زبان اے، اتے نہ ایہدا کوئی سانجھا
 پچھو کڑ اے، نہ ایہدا کوئی سانجھا گھیر اے --- نہ لکھتاں وچ نہ الاون وچ۔

♦ زبان دا سانجھا پچھو کڑ نہیں، ایہدا کوئی سانجھا گھیر نہیں، ایہدا ہک نتیجہ اے جو
 پورے پنجاب دی نہ کوئی سُلکھ دی سانجھی ریت اے، نہ پورے پنجاب دی شاعری دی
 سانجھی ریت اے۔

♦ اگلا نتیجہ: جے پورے پنجاب دی نہ سُلکھ دی سانجھی ریت اے اتے نہ شاعری
 دی سانجھی ریت اے۔ ایہدے پاروں نہ پورے پنجاب دی کوئی سانجھی وچار دی ریت
 اے نہ پورے پنجاب دی کوئی سانجھی رہتل دی ریت اے۔

♦ زبان دا تعلق سانجھ نال اے، سانجھے پچھو کڑ نال اے، اتے سانجھے گھیر نال
 اے۔ پورے پنجاب وچ ایہو جیہا سانجھ دا کوئی نقشہ نہیں۔ پر زبان توں بغیر کم کار
 کیوں ہووے؟ بھلا ہووے مُغلاں دا جو ایہناں پنجاب توں ”فارسی“ بطور ہک سانجھی
 زبان عطا کیتی اتے مُر بھلا ہووے انگریزاں دا جو ایہناں پورے پنجاب توں
 ”انگریزی“ اتے ”اُردو“ عطا کیتی، پنجاب دے بھلے پاروں۔ اج پورا پنجاب اجائی
 ناٹھرا پیا ہوندا اے، آپنی بھلائی دی سیان توں اُکا بے خبر۔

♦ زبان دا تعلق سیاسی طاقت نال ہوندا اے۔ ”فارسی“ مُغلاں دی سیاسی طاقت دا
 نشان اے اتے ”انگریزی“ ”اُردو“ انگریزاں دی سیاسی طاقت دا نشان اے۔ ٹھنڈے
 سبھا نال سوچو پنجاب وچ کجھ نہیں۔ زری پینڈ و سوں اے۔ پشو پال وسیب اے۔ نہ
 اتھاں وچار دی کوئی ریت اے اُچیری، نہ رہتل دی۔ ناٹھرے مت بنو۔ مُغلاں اتے

انگریزاں دیاں کیتیاں نیکیاں تُوں مُڑ چیتے کرو۔ اینویں اجائی رولا نہ پاوو۔

♦ ٹھنڈی جنگ مک گئی اے چروکئی۔ اتے ایہدے نال مک گئے نیں پُرانے
ٹکراء --- وچار دے، ان پدھری ترقی دے عُربت دے اتے امیری دے۔ اج
گلوبلائزیشن دا زمانہ اے، انٹرنیٹ دا زمانہ اے۔ کمپیوٹر دا زمانہ اے۔ اج کارپوریٹ کلچر
دا زمانہ اے۔ ویکھو، اج اُبھارویں ترقی دا زمانہ اے۔ دُنیا وچ کوئی جنگ نہیں۔ کہیں
مُلک دا کہیں دوجے نمائے مُلک اُتے فوجی طاقت نال کوئی قبضہ نہیں۔ اج دُنیا پک
مک اے، پک مُٹھ اے۔ اُبھارویں ترقی دی سانجھ وچ۔ زمانے دے نال چلو، اج
آپنی زبان، آپنی رہتل دی گل، اُکا پینڈو و قسَم دا وچار اے۔ ایہنوں دفع کرو۔ اج
شہراں وچ پڑھی لکھی مڈل کلاس پردھان اے ایہدا آدر کرو، دفع کرو پینڈو و وسیب تُوں
اتے ایہناں دی زبان تُوں --- اینویں اجائی ٹکراء نہ بناو اج دی اُبھارویں ترقی نال۔
اج زمانہ مکئی دی روٹی اتے لُونی لسی دا نہیں۔ اج زمانہ اے برگر دا، کاکا کولے دا۔
زمانے دے نال تُوں۔ ایہدے وچ ساڈی بھلائی اے۔ ایہدے وچ ساڈی ترقی دا
مُہاندرا اے۔ باقی سبھ اجائی بھلاندر اے۔

ویہدے پئے او۔ ایہناں سبھناں گلاں دا اندروں ہکو مطلب اے۔ آپنی زبان
تُوں بھل جاو۔ آپنی زبان تُوں سرکاری زبان اتے تدریسی زبان اتے میڈیا دی زبان
بناون دا حق نہ منگو۔ جے مُہانوں ڈھیر اُچھ اے آپنی سیان دی اتے آپنی زبان دی،
تاں پنجاب وچ اگلی اگلی علاقائی بولیاں تُوں پردھان بناون دا حق ضرور منگو پر پورے
پنجاب دی ہک سانجھی زبان تُوں سرکاری، تدریسی اتے میڈیا دی زبان بناون دا حق
بالکل نہ منگو۔ پوری دُنیا دی سانجھ دی گل کرو پر پورے پنجاب وچ وسیب دی اندرلی
سانجھ دی گل اُکا نہ کرو۔ دُنیا وچ وڈیاں اتے مارو زبانان دے چڑھاء اتے ترقی دی
گل ڈھول و جا کے کرو پر آپنی زبان تُوں ترقی دیون والے وچاراں تُوں ٹھپ رکھو۔

ویہدے پئے او۔ جے دیہل دے ایرے خود آ پنی ڈھاء دے ہون، آ پنی ہزاراں
 ورھیاں دی سآجھی پچھوکر اتے سآجھی رتھل وچ مکھیہر پاون دے ہون تاں نتیجے کیہو
 جیسے ہون؟ گل دُنیا دی تاریخ وچ کہیں سآجھی زبان دے پردھان ہون وچ علاقائی
 بولیاں دا ودھاء ہوندا اے کیوں؟ کہیں سآجھی زبان دا پچھوکر اتے گھیر، خود ایہو علاقائی
 بولیاں ہوندیاں نیں اتے کہیں علاقائی بولی دی اُساری زری اِکلی نہیں ہوندی، سآجھی
 زبان دے وڈے گھیر وچ ہوندی اے۔ کہیں علاقائی زبان وچ کیتی شاعری اتے ہور
 لکھتاں دا اندروں پکا جوڑ ہوندا اے سآجھی زبان دے مزاج نال، سآجھی ریت نال اتے
 سآجھی زبان دے ودھاء دے نال۔ بالگل ایہو حال پورے پنجاب دی سآجھی زبان دا
 اے، شاعری دی سآجھی ریت دا اے۔ دسو کبیرا شاعر اے پنجاب دا، بابا فرید شکر گنج
 توں خواجہ غلام فرید تاں جیہڑا پنجاب دے سآجھے پچھوکر اتے سآجھے گھیر دے نال
 جوڑویں سیندھ وچ نہ ہووے۔ کوئی بالگل ان سونہی خوبصورتی ہووے۔ ایہہ ساری
 شاعری، پک دوجے نال بہوں نیڑے دی اتے بہوں رلوں جوڑ دی شاعری اے۔
 آپنے وچار وچ وی اتے آپنے اظہار وچ وی۔ ساڈی پوری تاریخ وچ پنجاب دی
 پک سآجھی زبان اے لکھتاں وچ وی اتے الاون وچ وی۔

پورے پنجاب دی ایہو جیہی سآجھی زبان دا انکار، پنجاب دے وڈے کلاسیک
 شاعراں دا نہیں۔ ایہہ انکار پک بالگل نویں شے اے۔ ایہہ انکار موڑی چکھلے ترن
 چار دہاکیاں توں اجوکرے اتے آج دے لسانی سیاست کار دانشوراں دا کارنامہ اے۔
 جیہڑے خود زری علاقائی بولی دے سوڑ نوں اندروں جاندے نیں۔ جیہڑے خود زری
 علاقائی بولی توں ایس قابل نہیں جاندے جو ایہدے وچ شاعری اتے سلکھ دی پرکھ
 پڑچول کیتی جاوے۔ ایہہ پرکھ پڑچول ”اُردو“ وچ کریندے نیں۔ ایہناں نوں اندروں
 پتہ اے جو علم دی، پرکھ پڑچول دی گل، پورے پنجاب دی سآجھی زبان وچ ہو سگدی

اے۔ پر کہیں وی زری علاقائی بولی وچ نہ پرکھ پڑچول دی سکت اے، نہ شاعری دی پرکھ پڑچول دی سکت اے --- بھادویں ایہہ شاعری خواجہ غلام فرید دی کیوں نہ ہووے۔ پنجاب دی ساری کلاسیک شاعری پنجاب دی ساجھی زبان وچ آپنا اظہار کریندی اے۔ ساڈی پوری تاریخ وچ ملتان اتے لاہور دو بہوں نیڑے دے شہر نیں۔ پک دوجے دی سانجھ وچ۔ پر اج ہور تماشہ ویکھو۔ کیوں اچن جیتی اج ملتان دلی دے نیڑے ثابت کیتا جاندا اے اتے لاہورتوں دُور۔ وجہ چکھو۔ کیوں جو لاہور نے ملتان تے حکمرانی کیتی اے لسانی اتے سیاسی حکمرانی کیتی اے، دلی نے اُکا نہیں کیتی پوری تاریخ وچ اتے ہور لسانی طور تے ملتان لندن دے نیڑے اے، لاہورتوں دُور اے، کیوں جو لاہور نے ملتان تے حکمرانی کیتی اے لندن نے اُکا نہیں کیتی پوری تاریخ وچ۔ اتے اج پک ہور ویکھو تماشہ۔ کیوں اچن لسانی طور تے اچن جیتی لاہور دلی توں نیڑے دا شہر اے ملتان توں دُور۔ لاہور، لندن توں نیڑے دا شہر اے پر ملتان توں دُور۔ جے نیچھ نال ویکھو تاں لاہور اتے ملتان دا پکو ڈھنگ اے۔ اتھوں پکو نتیجہ نکلا اے جو لسانی غلامی بالکل پکو جیہی ہوندی اے بھادویں ایہہ لاہور وچ ہووے بھادویں ایہہ ملتان وچ۔ ایہدی پکو جیہی مکئی ہوندی اے وچار دی۔

غلامی دی سبھ توں بھیرٹی شکل کیا ہوندی اے؟ لسانی غلامی۔ کیا لسانی غلامی سیاسی طاقت دا یا سیاسی حکمرانی دا نتیجہ ہوندی اے؟ نہیں، بالکل نہیں ایہہ آپنے پینا ہون دا نتیجہ ہوندی اے ایہہ آپنے وسیب توں وانجے ہون دا نتیجہ ہوندی اے۔

دیکھو اکبر اعظم دا مغل دربار لاہور وچ۔ فارسی پردھان اے۔ ایران توں فارسی شاعر عرُنی اتے نظیری لاہور آ ڈھکدے نیں۔ اتھوں فیضی وی اے اتے ہور وی رولا رپا اے فارسی شاعری دا، فارسی لکھتاں دا۔ پر پک بندہ شاہ حسین وی اے، لاہور وچ۔ پورے پنجاب دے وسیب نال اندروں کچے جوڑویں سبندھ وچ نہال۔ پڑھو شاہ

حسین نون۔ ویکھو، پورے پنجاب دی سنجھی زبان دی الاونی۔ اتے ایہو حال پورے پنجاب دے سبھ وڈے کلاسیک شاعراں دا اے۔ کہیں ویلے وچ پنجاب دی سنجھی زبان پردھان نہیں۔ حکومت غیر زبان دی اے ایہہ کلاسیک شاعر آپنے وسیب نال اندروں کپکے جوڑویں سمندھ دے کارن اجن توڑیں زندہ نیں، آپنی اندر دی کھل وچ، آپنی اندر دی آزادی وچ۔ بابا فرید شکر گنج توں خواجہ غلام فرید تائیں ویہدے ونجو وسیب نال جوڑویں سمندھ اتے اندر دی نروئی کھل پکو جیہی اے سبھناں دے اندر آپنے ون سون وچ۔

لسانی غلامی نرا پک مکھوٹا نہیں۔ ایہہ نرا اداکاری دا ڈھنگ نہیں۔ لسانی غلامی دی آپنی پک منطق اے، ایہدے ہزار مکھوٹے نیں، اندر دے ست نون مارویں، اُلاویں۔ ایہدی سیان جے ہو جاوے تاں اندر دی آزادی اے، جے نہ ہووے تاں مُجھتاں نیں ون سوہیاں اتے دلیلاں نیں رکلیڈیاں آپنی لسانی غلامی نون لکاوان دیاں۔ آپنی اندر دی آزادی نون گراہے پاوان دیاں، نت خود آپنے آہر نال، نویاں تون نویاں دلیلاں نال۔

ویہدے پئے او۔ اج پنجاب دی سنجھی زبان دی اندروں ویری ایہو لسانی غلامی اے ایہدے مکھوٹے نیں رکلیڈے علاقائی بولیاں دے اتے نویاں نویاں لوڑاں دے۔ آپنے وسیب نال جوڑویں سمندھ دی شکر نون وس بناون دے۔

دسو۔ کیویں اج پورے پنجاب دی پک زبان، پک سنجھی زبان سرکاری زبان بنے، کیویں پک سنجھی زبان ذریعہ تعلیم بنے، کیویں پورے پنجاب دی پک سنجھی زبان میڈیا دی زبان بنے۔ کیویں؟ جے سانوں آپنی لسانی غلامی دی سیان ہووے تاں ایہہ کوئی بہوں نویکلا کم نہیں دُنیا وچ، جو ساڈی سنجھی زبان ساڈے ورتایاں دی، ساڈے وچاراں دی زبان بن جاوے جو پورے پنجاب نون اپڑدی دی ہووے اتے

اندروں چجڈی وی ہووے۔ پوری دُنیا وِچ ایہو طریقہ اے۔ ایہہ کوئی ساڈی انوکھری اتے نویکلی منگ نہیں۔ ایہہ پورے پنجاب دے وسیب دا پکو جیہا ساںجھا اتے بُنیادی انسانی حق اے۔ ایہہ حق بُنیاد اے وسیب وِچ ساںجھ دی، برابری دی اتے ون سون دی، وسیب وِچ پک دوجے نال اندروں جوڑویں سبندھ دی۔ ایہہ حق بُنیاد اے کہیں وسیب دے قدرتی ودھاء دی اتے کہیں وسیب وِچ علاقائی بولیاں دے ودھاء دی۔

9

ساڈی پوری تاریخ وِچ، پورے پنجاب دی پک صاف نظر آون والی، نتاریں ساںجھی زبان اے۔ بابا فرید شکر گنج توں خواجہ غلام فرید تائیں پکو نتاریں ساںجھی زبان اے پورے پنجاب دی۔ ایہدی جھلک ایہدی ورتوں سانوں پورے پنجاب دیاں بکلیاں وڈیاں آبادیاں وِچ نظر آندی اے۔ ساڈی پوری تاریخ وِچ، الاونی وِچ وی اتے لکھتاں وِچ وی۔

ایہو ساڈی زبان دا آپنا خاص مزاج اے۔ ایہو ساڈی زبان دی آپنی خاص ٹور اے ایہہ ٹور رکی اج تائیں نہیں۔ ایہہ ٹور لگی آندی اے اتے لگی ویندی اے پورے پنجاب وِچ، پورے پنجاب دیاں علاقائی بولیاں توں پک دوجے نال جوڑویں اُسار وِچ، پہلوں توں بہوں ودھ آپنی نتاریں ساںجھ وِچ، پک مک، پک مُٹھ کریندیاں بے پردہ ساڈی اجائی وٹ بھری سوڑ توں، اُکا بے پرواہ۔ ایہو ساڈی زبان دا آپنا خاص مزاج اے۔ اتے بالکل ایہو مزاج اے، ایہو ڈھنگ اے ایہو ٹور اے پورے پنجاب دی آپنی نتاریں ساںجھی زبان دی بابا فرید شکر گنج توں خواجہ غلام فرید تائیں۔ بغیر کہیں سوڑ دے، بغیر کہیں کرودھ دے۔

اُردو انگریزی گٹ مٹ کریندے سوجھواناں توں بہوں ودھ پورے پنجاب دی

عام خلقت زبان بارے سُچیت اے۔ کیوں؟ پنجاب دی عام خلقت، آپنی آپنی زندگی وچ ایہہ زبان ورتیندی اے آپنے ہر نکلے وڈے کماں وچ۔ اُردو، انگریزی وچ پڑھے لکھے سوجھوان پنجاب دی زبان بارے زری گٹ مٹ کریندے نیں۔ ایہناں توں اندروں اندر پک خوف وی اے جو ایہہ ہزار مکھوٹیاں نال آپنے آپ توں پنجاب دی عام خلقت توں اُچرا بناون دے ڈھنگ ورتیندے نیں۔ ایہناں دے رچھ وچ پک زبان دا ورتارا وی اے، اُردو انگریزی زبان دا ورتارا۔ پورے پنجاب وچ، پنجاب دی آپنی بنارویں اتے صاف نظر آون والی سانجھی زبان عام خلقت دی من بھاونی اتے ورتیون والی زبان، جے سرکاری زبان بن جاوے۔ ذریعہ تعلیم بن جاوے، میڈیا دی زبان بن جاوے تاں ایہناں دا کیا حال ہوتی۔ اُردو، انگریزی اخباراں پڑھ کے، ٹی وی اُتے اُردو، انگریزی پروگرام دیکھن والیاں دا اجائی گھمنڈ، عام خلقت وچ کچا ہو ویسی۔ ایہناں دے زبان راہیں وی آپنے آپ توں خاص سمجھن دے سارے آہر بے مطلب ہو ویسن۔ پنجاب دی صاف نظر آون والی، نتارویں سانجھی زبان دے خلاف، ایہناں دی طرفداری دیکھو اتے ایہناں دیاں نویاں توں نویاں بچتاں دیکھو پر ایہناں توں عام خلقت نال نہ تاں کوئی دیر اے اتے نہ تاں کوئی کرودھ اے۔ ایہہ لوگ زری بھلکھے دا شکار نیں اتے بھلکھے دے ہلکوریاں وچ، آپنی اکھیں ٹوٹی مکنی نال دُنیا توں پئے ویہدے نیں۔ ایہناں توں سیان نہیں جو عام خلقت توں وانجیا جاون زرا اجائی گھمنڈ اے۔ ایہدے وچ کوئی سواد نہیں۔ اندر دی کوئی کھل نہیں۔ اندر دی کھل اتے اندر دا سواد، عام خلقت نال رلوں سنگت وچ اے۔ اتے سبھ توں وڈی سنگت آپنی زبان، پورے پنجاب دی آپنی سانجھی زبان دی سنگت اے۔ بغیر کہیں اجائی روک دے، بغیر کہیں اجائی اندر دی سوڑ دے۔ ایہو نگھی سنگت اے۔ ایہدے نہ ہون پاروں آپنے اندر دی دُنیا دیکھو۔ سوڑ دی اتے اجائی گھمنڈ دی۔

بابا فرید شکر گنج توں خواجہ غلام فرید تائیں پورے پنجاب دی لکھن دی اتے عام خلقت وچ ورتیوں والی، پورے پنجاب دی آپنی نتاریوں ساخھی زبان اے۔ ایہہ پورے پنجاب وچ بالکل صاف نظر آون والی ساخھی زبان اے۔ ویکھو پہلوں بابا فرید شکر گنج توں خواجہ غلام فرید دے زمانے نوں۔ اتے ہُن ویکھو اج دے ترکھے میل مِلاپ دے زمانے نوں۔ اج پورے پنجاب دیاں علاقائی بولیاں اتے ایہہ علاقائی بولیاں ورتن والے لوگاں دا آپس وچ میل مِلاپ کیوں ان گنت شکلاں وچ پہلوں توں بہوں ڈھیر ودھ اے۔ ایہہ نواں زمانہ اے ایہہ آپس وچ میل مِلاپ، ہُن روز دی گل اے۔ ہُن ایہہ روز دا ہنڈھاء اے۔ اج ایہو جیسے میل مِلاپ توں بغیر زندگی دی ٹور، اُکا رُک ویسی۔ ایہہ میل مِلاپ اج دے ترکھے زمانے دی لوڑ اے۔ ایہہ ان گنت، ون سوئیاں شکلاں دا پورے پنجاب دیاں علاقائی بولیاں وچ میل مِلاپ، اج دی رہتلی لوڑ اے۔ ایہہ میل مِلاپ باہروں لاگو نہیں کیتا گیا۔ اج ایہہ میل مِلاپ، پورے پنجاب دی رہتل وچوں اندروں اُگر پیا اے۔ ایہہ ویہن اے نویں زمانے دا۔ ویکھو ایہنوں نچھ نال۔ اتے ویکھو ایہدا نتیجہ۔

اج پورے پنجاب وچ، پورے پنجاب دی پہلوں توں بہوں ودھ نتاریوں اتے پہلوں توں بہوں ودھ صاف نظر آون والی، پورے پنجاب دی ساخھی زبان اے۔ ویکھو نچھ نال پورے پنجاب دی ایہہ ساخھی زبان، دُنیا دی کہیں وی زبان توں گھٹ ترقی یافتہ نہیں۔ گھٹ مہذب نہیں۔ دُنیا دی کہیں وی زبان توں نہ ایہدا گھٹ پچھو کڑ اے اتے نہ گھٹ گھیر اے۔ ویکھو پورے پنجاب دی نتاریوں اتے صاف نظر آون والی ساخھی زبان نوں۔ اج ایہہ نتاریوں اتے صاف نظر آون والی پورے پنجاب دی ساخھی زبان پوری صفت رکھیندی اے سرکاری زبان بن جاوون دی، ذریعہ تعلیم بن جاوون دی اتے میڈیا دی زبان بن جاوون دی۔ ویکھو، ایہہ پورے پنجاب دیاں علاقائی بولیاں

واسطے بالکل ماں ورگی اے۔ ایہناں دی اُکا وِری نہیں۔ وِری ہور زباناں میں جیہڑیاں دَیناں دانگوں ساڈیاں علاقائی بولیاں نُون ہڑپ کیتی جاندیاں نیں۔ ایہہ دَیناں روز ساڈی علاقائی بولیاں نُون بھورا بھورا، رُکی رُکی ہڑپ کیتی جاندیاں نیں۔ ایہہ ہور نِویاں دَیناں نیں، ماواں نہیں۔ اج علاقائی بولیاں واسطے یکو زبان ماں ورگی اے۔ پنجاب دی سائجھی زبان۔

اج پورے پنجاب دیاں علاقائی بولیاں دا اُپاء اتے ودھاء ایہناں بولیاں دی ڈنگی پھڈی اِلاء وِچ نہیں۔ ایہناں بولیاں نُون ڈنگے پھڈے ڈھنگ نال بولن وِچ نہیں۔ اج پورے پنجاب دیاں علاقائی بولیاں دا بچاء اتے ودھاء پورے پنجاب دی نثارویں اتے صاف نظر آون والی سائجھی زبان نال، رلوں جوڑ وِچ اے۔ اِکلی اِکلی وٹ بھری سوڑ وِچ نہیں، پورے پنجاب دی سائجھی زبان دی گھل وِچ اے، ایہدے کھلار وِچ اے، ایہدے وڈے گھیر وِچ اے۔ ایہہ رلواں جوڑ کوئی نویں گل نہیں۔ بابا فرید شکر گنج توں خواجہ غلام فرید تائیں ایہو رلواں جوڑ اے پورے پنجاب دی نثارویں اتے صاف نظر آون والی سائجھی زبان دا۔ ایہہ پورے پنجاب دی رہتل دا رلواں جوڑ اے۔ ایہہ پورے پنجاب دی رہتل دا ڈرتی رلواں جوڑ اے۔ ایہہ اِکلی اِکلی وٹ بھری سوڑ توں اُچیری وڈے کھلار دی، وڈے گھیر دی، ہر دم اگول ودھن والی ساڈی زبان دی سو بھا اے۔ ویکھو ایہوں۔ اج ایہوں ویکھن کیتے، کہیں خاص ریسرچ، جانکاری اتے خاص عالم دی لوڑ نہیں۔ پورے پنجاب دی ایہہ نثارویں اتے صاف نظر آون والی سائجھی زبان، پورے پنجاب وِچ موجود اے۔ پورے پنجاب دیاں نکلیاں وڈیاں آبادیاں وِچ موجود اے۔ پورے پنجاب دی عام خلقت ایہوں ورتیندی پئی اے، ویکھو ایہوں۔ ایہو ساڈی سچی سیدھ اے چُکن کیتے۔ ایہو ساڈی سچی سیدھ، آپنی بازی پُگن کیتے۔

ایہہ اُکا غیر ضروری گل اے۔

ایہہ اُکا بے مطلب گل اے۔

پُورے پنجاب وچ، پُورے پنجاب دی آپنی ہک سائجھی زبان ذریعہ تعلیم بنے، ایہہ سرکاری زبان بنے، پُورے پنجاب دی آپنی ہک سائجھی زبان میڈیا دی اتے پریس دی زبان بنے، ایہہ اُکا غیر ضروری گل اے۔ ایہہ اُکا بے مطلب گل اے۔

اصل گل ہور اے۔ روزگار دی۔ ہنرمندی دی۔ ان پڑھتا مکا ون دی۔ سڑکاں دی، تجارت دی، بینکاں دی، جمہوریت دی، لاقانونیت دی، فرقہ واریت دی، ویب وچ منافقت دی، بددیانتی دی۔ اتے ایہو جیہیاں ہور اتے ”فوری توجہ طلب“ گلاں نیں۔ ایہناں ضروری گلاں دے ساہویں پُورے پنجاب دی آپنی سائجھی زبان دی گل اُکا غیر ضروری اے۔ اُکا بے مطلب اے۔ پہلوں ایہناں گلاں دا اُپاء کرو، مُڑ کوئی ہور گل ہوسی۔

ایہہ زریاں گلاں نہیں۔ ایہہ ہک خاص وچار اے۔ اتھاں اندروں ہک سوال پیدا ہوندا اے۔ کیا ایہہ خاص وچار عام خلقت، پُورے پنجاب دی عام خلقت دے ولوں دا وچار اے یا ایہہ عام خلقت توں اُکا وانجیا ہو یا ہک وچار اے یا ایہہ وچار نتیجہ اے عام خلقت دین لوڑاں توں اندروں اُکا نہ سمجھن دا۔

جے ٹھنڈے سبھا نال سوچو تاں ایہہ ساریاں گلاں سچیاں نیں۔ ایہناں دا اُپاء وی ضروری اے۔ ایہناں دا اُپاء کیویں ہووے۔ اج پُورے پنجاب دی آپنی سائجھی زبان دا ہک مسئلہ وی اے۔ ایہہ مسئلہ ہک پاسے کر کے، ایہناں ضروری گلاں دا اُپاء کیویں ہووے۔ ایہہ سانوں رل مل وچار وٹاندرے نال سوچن دی لوڑ اے۔ زرے اُلاویں حکم نال نہیں۔ زرے اُلاویں وچار نال نہیں۔

انگریزاں سانوں ڈھیر ٹُخے دتے۔ ریل گڈی، سڑکاں، نواں نہری نظام، ہسپتال، سکول، کالج، روزگار دے نویں موئے..... نتیجہ: پورے پنجاب دی عام خلقت پہلوں توں بہوں ودھ پک دوجے نال رل مل گئی۔ پورے پنجاب دیاں علاقائی بولیاں دی زمینی ونڈ وی اوویں نہ رہی۔ پک دوجے نال رہتل دی اتے الاون دی سانجھ ودھی۔ پر انگریزاں گل اتھاں نہ مکائی۔ انگریزاں اُلاویں سٹ ماری پورے پنجاب تے آپنے خاص ڈھنگ نال۔ قانون انگریزی۔ جیہدی سمجھ اہلکاراں تُوں سی۔ اوہدا ترجمہ عام خلقت تائیں اڑاون دی خدمت وی ایہناں دے ذمے سی۔ قانون زے اُلاویں حکمنامے سن عام خلقت واسطے۔ زے ڈراوے۔ ذریعہ تعلیم انگریزی، مڑ اُردو۔ میڈیا، انگریزی مڑ اُردو۔ تعلیم اتے میڈیا کیتے خاص طور تے باہروں ماہرین منگواوین۔ دیکھو، ساڈے نال کیا واپری؟

وڈے شہراں دی مڈل کلاس چربہ بن گئی انگریزاں دا۔ چربہ بن گئی دلی اتے لکھنؤ دی اشرافیہ دا۔ آپنے وسیب توں اُکا وانجی وچھڑی۔ تریڑ پئے گئی پورے پنجاب دی رہتل وچ، پورے پنجاب دی وچار سانجھ وچ، انگریزی اُردو میڈیا اتے پریس نے ایہہ تریڑ ہور ودھاء دتی۔ کیوں؟

تعلیم وانگوں، میڈیا اتے پریس وی اُلاویں رچھ بن گئے، پورے پنجاب دی عام خلقت توں اُکا لاتعلق۔ ایہو جیسے ایریاں اتے کیہو جیہی عمارت دی اُساری ہوتی؟ دیکھو ایہناں دی اُبھارویں شکل، اجوکڑے وسیب دے، اندر دے اُتاوے انھے ٹکراء وچ۔ پک لیکر جیہی وگ گئی اے پورے پنجاب دے وجود وچ، وراگ دی، وجوگ دی، ایہدا اپاء کیوں ہووے؟

برطانوی راج وچ، میڈیا اتے پریس انگریزاں دی حکومت دا پرچھاواں سن، انگریزاں دی منشاء دا پرچھاواں سن اتے ایہو حال تعلیم دا سی اتے ایہو حال قانون دا

سی۔ ویکھنوں اِج میڈیا اتے پریس آزاد نہیں کیہڑی حد تائیں؟ زبان دے ورتارے وِچ رکھائیں ایہہ حکومت دا پرچھاواں تاں نہیں۔ باقی ہور گلاں تاں چھڈو۔ اوویں ویکھنوں پنجاب وِچ میڈیا اتے پریس، پورے پنجاب دی عام خلقت دی زبان اُتے اکھ نہیں۔ پراہیناں دیاں گلاں تاں لوگ ترجمے نال سمجھدے نیں۔ سدھے ساہویں اُکا نہیں۔ جیویں ایہہ کالم نہ ہوں، خبراں نہ ہوں گجھ ہور ہووے۔ ترجمہ کرن والے دا وی آپنا پک رول ضرور ہوندا اے ٹچکراں دا۔ ایتھاں پک سوال پیدا ہوندا اے جو ساڈا میڈیا اتے پریس پنجاب وِچ عام خلقت تائیں سدھا ساہواں کیوں نہیں اپڑنا چاہندا، عام خلقت دی زبان وِچ۔ میڈیا اتے پریس کوئی سرکاری محکمے نہیں جو انگریزی اتے اُردو ایہناں واسطے لازمی ہووے۔ مُر انگریزی، اُردو آخر کیوں؟ کیا ایہہ مجبوری حکومت ولوں اے یا ایہہ مجبوری تجارتی اے۔ ایہہ گل سوچن والی اے۔ اصل کہانی کیا ہوسی۔

میڈیا اتے پریس انڈسٹری نیں، تجارتی منڈی وِچ۔ تجارتی منڈی دے اصول ایہناں اُتے لاگو ہوندے نیں۔ ویکھو نیچھ نال۔ اجکوڑی نویں دُنیا وِچ، میڈیا اتے پریس دا پک خاص رول اے۔ ایہہ زری پک انڈسٹری نہیں۔ ایہہ سوچھ وندا اے۔ عام خلقت دی زبان اے، اکھ اے۔ ایہہ عام خلقت دے وچار دی زبان اے۔ عام خلقت نوں دُنیا دے، اتے اپنی حکومت دے ٹکراویں سبھا وِچ سیدھ دکھاوے والا وچار اے۔ ایہہ زری پک انڈسٹری نہیں۔

تعلیم، سرکاری زبان، میڈیا اتے پریس دا آپس وِچ بہوں گُوڑھا جوڑواں سبندھ اے۔ برطانوی راج وِچ تعلیم، سرکاری زبان، میڈیا اتے پریس دا پکو مطلب سی صاف نظر آون والا۔ کیہڑا؟ تکے وڈے شہراں دی مڈل کلاس نوں رجھانا اتے اپنے کلاوے وِچ لے آونا۔ اپنی پالیسیاں دا بندی بناونا۔ تعلیم؟ تکے وڈے شہراں دی مڈل کلاس نوں آپنا اہلکار بناونا۔ وچار ودھاء واسطے اُکا نہیں۔ تعلیم راہیں وچار ودھاء دا کوئی خیال

نہیں سی۔ سرکاری زبان؟ انگریزی، اُردو عام خلقت ول اُلاویں، سرکاری اہلکاراں
 راہیں۔ میڈیا اتے پریس انگریزی، اُردو۔ ایہناں دی منڈی؟ خبراں دی اتے وچاراں
 دی؟ نکلے وڈے شہراں دی مڈل کلاس اتے سرکاری اہلکار۔

برطانوی راج ٹوں مُلے اج ادھ صدی توں ودھ زمانہ تھی گیا اے۔ اج زمانہ بدل
 گیا اے۔ زمانے دیاں لوڑاں بدل گئیاں نیں۔ تعلیم دیاں لوڑاں بدل گئیاں نیں۔
 سرکاری زبان دیاں لوڑاں بدل گئیاں نیں ایویں میڈیا اتے پریس دیاں لوڑاں۔ پر
 تعلیم، سرکاری زبان، میڈیا اتے پریس دیاں اندروں حدیاں کیہڑیاں نیں؟ برطانوی
 راج والیاں؟ مقصد وی برطانوی راج والے؟ زمانہ بدل گیا اے۔ ٹور تَرَکھی اے تبدیلی
 دے عمل دی۔ پر اج وی اسماں، اندروں قیدی، برطانوی راج دیاں لیکیاں حدیاں
 دے۔ ہُن بھکتو۔ ایہہ پُٹھا گیڑا اے۔

اج زمانے دیاں لوڑاں ودھ گئیاں نیں، ایہناں وچ روز دہپاڑے نواں ودھاء
 اے۔ پر پورے پنجاب دے وسیب وچ قدرتی ودھاء رُک گیا اے اتے زمانے نال
 ٹکراء ان پدھرا تھی گیا اے۔ پورے پنجاب دے وسیب وچ اندروں ٹٹ بچھ اے،
 اندروں ڈھاء اے۔ ایہدا ثبوت؟ ایہہ ”فوری توجہ طلب“ گلاں نیں۔

دسو، ایہدا اُپاء کیویں ہووے؟ کیا ایہہ اُپاء چُٹھے گیڑ ٹوں ہور تَرَکھا کرن وچ اے؟
 اچھا دسو۔ ایہہ پُٹھا گیڑ کیا ہوندا اے؟ پورے پنجاب دے وسیب وچ، اندر
 اُتاوے انھے ٹکراء نیں۔ انھے بھلیکھے نیں۔ حکومت رزے ڈنگ ٹپاؤ ای کم پئی کریندی
 اے۔ زبان جیہے نازک مسئلے بارے وی حکومت دا رویہ زرا ڈنگ ٹپاؤ اے۔ جے
 حکومت ایہہ مسئلہ ویہدی وی اے تاں کیا کریندی اے۔ کیا معلومات اکٹھے کرویندی
 اے؟ کیا تجزیہ کرویندی اے؟ نہیں۔ حکومت ورتیندی اے پُرانا فارمولہ۔ ”ونڈ پاو اتے
 حکمرانی کرو۔“ نتیجہ: ہر پاسے قبضہ گروپ پردھان نیں، بھادیں کوئی مسئلہ ہووے۔

دیکھو، گراہیاں پٹھیاں پٹیاں چلدیاں نیں۔ ایہو پٹھا گٹر اے۔

اج پنجاب وچ میڈیا اتے پریس دا کیا رول ہوسی؟ ایہدی چون پنجاب وچ میڈیا اتے پریس نے خود کرنی اے آپنی پوری آزادی نال۔ آپنے پورے سچ نال۔ سانوں ایہہ اندر اڈیک اے جو پنجاب وچ میڈیا اتے پریس پنجاب دی عام خلقت دی آواز بن جاوے۔ پنجاب وچ عام خلقت دی اکھ بن جاوے، پنجاب وچ عام خلقت دا اُلاواں ہتھ بن جاوے۔ زبان دا مسئلہ، بہوں نازک مسئلہ اے۔ پنجاب وچ میڈیا اتے پریس سانوں سچی معلومات دیوے، وچارویں تجزیے دیوے۔ مسئلہ دی نزاکت ئوں خود وی سمجھے اتے سانوں وی سمجھاوے، اتے حکومت ئوں وی اتے سیاسی پارٹیاں ئوں وی۔

پورے پنجاب وچ علاقائی بولیاں موجود نیں، پر ایہناں دی زمینی ونڈ مک گئی اے چروکئی۔ اج پورے پنجاب وچ، کوئی نکا وڈا شہر ایہو جیہا نہیں، کوئی نکلی وڈی تھاں ایہو جیہی نہیں جتھاں زری پک علاقائی بولی ورتیندی ہووے۔ تاریخ دے عمل وچ اج پورے پنجاب وچ پک صاف نظر آون والی سانجھی پک زبان پئی ورتیندی اے۔ پنجاب دی خلقت دی ایہہ من بھاوئی، آپنی سانجھی پک زبان اے۔ ایہنوں دیکھو، ایہو آپنی سانجھی زبان اج پورے پنجاب وچ اپنا حق پئی منگدی اے۔ ایہدے نال کبھو جیہا سلوک کیتا جاوے۔ پر اج، ایہنوں ردی دی ٹوکری وچ پاون، سوکھا کم نہیں۔ ایہہ آپنی سانجھی زبان، آواز اے عام خلقت دی۔ ایہنوں نیچھ نال دیکھو، ایہنوں ایہدہ حق دیو۔ ایہہ پورے پنجاب وچ، پورے پنجاب دے وسیب دے قدرتی دھاء واسطے ضروری اے۔ پورے پنجاب دی آپنی سانجھی زبان پک اے۔ باقی علاقائی بولیاں نیں۔

اج پنجاب وچ میڈیا اتے پریس دا کیا رول ہوسی؟ ایہدی چون پنجاب وچ میڈیا

اتے پریس نے خود کرنی اے آپنی آزادی نال۔ پر سانوں ایہہ اڈیک اندروں ضرور اے جو پورے پنجاب دی صاف نظر آون والی اتنی سنجھی زبان دی گل، ہور ترکھی اگوں ٹرے۔ ہور اگوں ودھے۔ رل مل کے وچار وٹاندرے نال۔

11

ایہہ کیہو جیسے پر بندھ نیں۔

ساڈے ودھاء لئی ساڈے بھلے لئی۔ ایہہ کوئی سازش نہیں۔ سازش دا جوڑ برطانوی راج نال ڈھکدا اے۔ اج سازش نہیں۔ ایہہ انھا ہڑھ اے۔ لڑھدے ونجو، اکھیں ٹوٹے۔ اج کیکو حال اے حکومت کرن والیاں دا وی اتے عام خلقت دا وی۔ پر ہک گلوں پورے پنجاب دی عام خلقت حکومت کرن والیاں توں، سیاسی پارٹیاں توں اتے میڈیا توں، پریس توں بہوں اگونی اے۔ عام خلقت وچ رڑک اے۔ رڑک دی جاگ اے۔ جیہڑی ایہناں وچ اُکا نہیں۔ جے ہوسی وی تاں نہ ہون دے برابر اے۔

اج رولا رپا اے پنجاب وچ ان پڑھتا مکاون دا۔ ایہدا کیا مطلب ہوسی؟ وچار ودھاء دا تعلق زبان نال اے۔ رہتل نال اے۔ ایہناں دا اندروں قُدرتی جوڑواں سبندھ اے۔ پورے پنجاب دی عام خلقت نال ایہہ کھیڈ نویں نہیں۔ برطانوی راج توں ایہہ کھیڈ تری آندی اے انھے واہ۔

پہلوں ویکھو ”ان پڑھتا ودھاوان“ کیا ہوندا اے۔ مُر ویکھو ”ان پڑھتا مکاون“ کیا

ہوندا اے۔

”ان پڑھتا ودھاوان“، توں سمجھن کوئی اوکھی گل نہیں۔ جکے جکے بالوں توں آکھو جو حساب پڑھدیاں، پہلوں سو تاں گنتی آپنی زبان وچ بھل جاوان، پہاڑے آپنی زبان وچ بھل جاوان۔ شیواں دے ناں جیویں منجی، کھٹ، ٹاہلی، پوڑی، بُوہا، ٹکر، پیر،

وچھا، کٹا۔ سھناں دے ناں آپنی زبان وِچ بھُل جاوَن۔ بالکل ایویں کماں دے ناں وی جیویں کھٹن، گھٹن، نسن بھجن، چیتے کرن، لوچن، کھنڈاون، ڈکن اتے ایہو جیے ڈھیر ہور۔ ڈھیر ہور کھتاں سھناں کماں دے ناں آپنی زبان وِچ اُکا چیتے نہ رکھن۔ اتے بھُل جاوو آپنی زبان دا گنڈ کھنڈاون سکول وِچ، کالج وِچ۔

اگوں وچاراں دی گل اے۔ وچار وی آپنی زبان وِچ چیتے نہ رکھن، وسار دیون۔ آپنے آپ نوں اندروں سکھنا کر دیون جو حکومت اتے وچار منڈی آپنی تڑی نال اتے ساڈی ہتھ جوڑی رضامندی نال، علم دے ناں تے وچار ودھاء دے ناں تے سانوں آپنیاں لوڑاں مطابق انگریزی اُردو وِچ گٹ مٹ کرن والا کھڈاونا بنا دیوے۔

تھئے تھئے پورے پنجاب دی عام خلقت نال ایہو پیا ہوندا اے۔ سیاسی لوڑاں کارن، منڈی دیاں لوڑاں کارن۔ ایہہ کیہو جیہی انھی کھیڈ اے۔ ایہدے وِچ پورے پنجاب دی عام خلقت گنگ دام اے۔ زرا وکاو مال اے ویکھو۔ کیویں پنجاب دے وسیب وِچ قدرتی ودھاء ہووے۔ کیویں وچار ودھاء ہووے۔ کیویں ون سونیاں ہنرمندیاں آون وسیب وِچ، نویں زمانے دیاں لوڑاں مطابق۔

کیویں؟

ویکھو، برطانوی راج نوں مُر چیتے کرن دی لوڑ اے۔ قانون اتے سرکاری زبان، انگریزی اُردو۔ ذریعہ تعلیم، انگریزی اُردو۔ میڈیا اتے پریس: انگریزی اُردو۔ کیوں؟ پنجاب دی عام خلقت نوں تڑی لئی، پنجاب دی عام خلقت نوں ڈراوے لئی۔ حکومت دی اتے حکومت دے اہلکاراں دی ٹوہر واسطے۔ ویکھو، ایہہ برطانوی راج اے۔ ایہہ برطانوی منڈی اے۔ پنجاب دی عام خلقت کہیں کھاتے وِچ نہیں۔ اتے ایہدے وِچ پنجاب دی عام خلقت دیاں وسیبی رہتلی لوڑاں ول کوئی دھیان نہیں۔ ایہہ اچھ نال خاص ٹھہرے اے پنجاب وِچ برطانوی راج دا۔ قانون اتے سرکاری زبان وِچ، ذریعہ

تعلیم دی زبان وِچ، میڈیا اتے پریس دی زبان وِچ۔ ایہہ خاص پُرانا ہنڈھ اے
برطانوی راج دا پنجاب وِچ۔

اج رولا رپا اے پنجاب وِچ ان پڑھتا مُکاون دا۔ ویکھو، برطانوی راج توں مُکے،
ادھ صدی توں ودھ زمانہ لگھ گیا اے۔ سانوں اج برطانوی راج دے اُچّ نال لگے
ٹھپے دی اُکا لوڑ نہیں۔

کیا آہدے او۔ ان پڑھتا مُکاون دے پروگرام بارے؟ ایہو جو پنجاب دی عام
خلقت دی اندروں سنبھال رکھیندیاں ایہہ پروگرام نواں گیان اے۔ ایہہ پنجاب دی
عام خلقت دے بھلے دا پروگرام اے۔ جے گل ایویں ہووے تا مُڑ ایہدے توں ودھ
چنگی گل کیا ہوسی؟ جے نہ ہووے تاں مُڑ ایہدے توں ودھ بھیڑی گل کیا ہوسی؟ کیا
ایہہ پروگرام عام خلقت لیکھے نرا اگیان تاں نہیں۔ نرا سرکاری رولا۔

پنجاب دی عام خلقت توں ایہہ فرق کیویں نظر پوے جو اج پنجاب وِچ ان پڑھتا
مُکاون دا پروگرام نرا برطانوی راج اگے متھا ٹیک پروگرام نہیں۔ ایہہ نرا برطانوی راج
دا اُلیکھا ہویا پروگرام نہیں۔ ایہہ نواں پروگرام اے۔ ایہہ عام خلقت وِچ وچار ودھاء پیدا
کرن والا پروگرام اے۔ برطوی راج وانگوں انگریزی اُردو راہیں عام خلقت توں جھی
سٹ مارن دا پروگرام نہیں۔ ساڈیاں لوڑاں مطابق پروگرام اے۔

کیا ایہہ پنجاب دی آپنی سانبھی زبان وِچ پنجاب وِچ ان پڑھتا مُکاون دا پروگرام
اے؟

کیا ایہہ ساڈا آپنا پروگرام اے؟

اج پنجاب دی عام خلقت اُکا لاتعلق اے پروگرام توں۔ کیوں؟ پنجاب دی عام
خلقت توں اندروں پتہ اے جو ایہہ پروگرام، پنجاب وِچ ان پڑھتا مُکاون دا پروگرام
نہیں۔ ایہہ گجھ ہور اے۔ ایہناں توں اُکا لاتعلق۔ ایہدے وِچ ایہناں دا کوئی بھلا

نہیں۔

پنجاب دی عام خلقت دا بھلا کبھدے وِچ اے؟ ایہو ودھ ضروری سوال اے، کہیں وی ایہو جیہے پروگرام واسطے۔ اج جے ایہو پروگرام پنجاب دی آپنی سائجھی زبان وِچ ہووے۔ مُر ویکھو پنجاب دی عام خلقت دی جُوت ایہدے نال، آپنے اندر دی مانتا نال، ودھ توں ودھ۔

پنجاب دی آپنی ہک سائجھی زبان اے۔ ایہدیاں ڈھیر علاقائی بولیاں نیں۔ پر ایہہ علاقائی بولیاں رلیاں ملیاں نیں۔ پورے پنجاب دی علاقائی بولیاں دیاں آبادیاں ہک دوجے وِچ رل مل گئیاں نیں۔

اج پہلوں توں بہوں ودھ، ایہناں علاقائی بولیاں دی تترتا ویکھو، پورے پنجاب دی آپنی ہک سائجھی زبان وِچ۔ ایہہ آپنی ہک سائجھی زبان، اج پورے پنجاب وِچ موجود اے۔

اج پواڑا کبھڑی گل دا اے؟ پنجاب دی عام خلقت وِچ پورے پنجاب دی آپنی ہک سائجھی زبان بارے کوئی پواڑا نہیں۔ پورے پنجاب دی عام خلقت وِچ، پنجاب دی آپنی سائجھی زبان بارے اندروں گُوڑھی مانتا اے۔ اج لوڑا اے نویں تکنی دی۔ برطانوی راج دے پُرانے ہنڈھ توں ویکھن لئی نویں تکنی دی۔ پنجاب دی عام خلقت ولوں نویں تکنی دی۔ آپنیاں لوڑاں مطابق نویں چون کرن دی، آپنے پُرانے ہنڈھ وِچوں، نت وِچار دی نویں جاگ نال۔

12

پہلوں ہک ڈرامہ ویکھو

ایہہ برطانوی راج دی منڈی اے، وِچار منڈی پنجاب وِچ اُپج نال۔

وسار دی

ہٹیاں وچ مال پروتا پیا اے ڈھیر- خطابات دا، نوکریاں دا، انعامات دا-

کبھڑی شرط تے؟ کبھڑے مُل تے؟

پکو مُل اے، پکو شرط اے-

آپنے پک خاص چیتے تُوں بھنجے سٹو- پورے پنجاب دی ساخھی زبان دے چیتے
تُوں، پورے پنجاب دی ساخھی رہتل دے چیتے تُوں پورے پنجاب دی ساخھی وڈی
کلاسیک شاعری دے چیتے تُوں-

نہ رکھو کوئی چنگ، آپنے اندر ایہو جیہے چیتے دی- ویکھو اندروں بالگل سکھنے ہو
جاو- جی آیاں تُوں-

ایہو جیہا وسار، سدھ پدھرا نہیں ہوندا-

ایہہ بھلیکھا اے رگیڈا، ایہہ لشکارا اے رگیڈا- ایہدی سیان اوکھی اے- ایہدے
ہزار مکھوٹے نیں ون سونے-

ویکھو

ایہہ چپ نوں نہیں

چروکئی اے

ایہہ سبق نواں نہیں

چروکنا اے

دڑ وٹن دا-

آپنی سیان توں، آپنی ہوند توں کان کھاون دا-

ایہہ ڈرامے دی چھیکڑی جھاکی نہیں- ایہہ ڈرامہ، اج تیکر ہوندا پیا اے- آگوں

ویکھو نویاں جھاکیاں، وسار دیاں- پک خاص چیتے تُوں بھنجے سٹ دیوں دیاں-

برطانوی راج وچ، پنجاب دے وچارکاراں تُوں ہک خاص اُچھ لگی جو ویکھو ساڈی انگریزی وچ اتے انگریزاں دی انگریزی وچ کیا فرق اے؟
 اج دی وکٹورین انگریزی وچ اتے ایہدے تُوں پہلوں دی انگریزی وچ کیا فرق اے؟ پنجاب وچ اُردو دے ورتارے وچ اتے یو پی دی اُردو دے ورتارے وچ۔
 کبھڑی کبھڑی سانجھ اے، کتھاں کتھاں نکھیڑ اے؟ ایہو جیہی اندر دی اُچھ ایہو جیہی اندر دی جانکاری دا کیا مطلب ہوسی؟ اندروں و سار تُوں پکیرا کرنا۔ ہک خاص چیتے نوں آپنے وچار دے نیڑے نہ لگن دیونا۔

دسو۔ برطانوی راج وچ، کبھیں وچارکاراں تُوں ایہہ کیویں لوڑ پوندی جو ویکھے، اج پنجاب وچ نویں روزگار نیں۔ ریل گڈی اے نویاں سڑکاں نیں۔ نویں محکمے نیں۔ پُورے پنجاب دیاں علاقائی بولیاں دیاں آبادیاں پہلوں تُوں بہوں ودھ ہک دوجے وچ رل مل گئیاں نیں۔ ایہہ رلویں سبندھ پہلوں تُوں بہوں ودھ نیں، اگوںہے نیں۔ پُورے پنجاب دی آپنی ہک سانجھی زبان اے۔ ایہدی نویں سانجھ دا مومنہ مہاندرا اج کبھو جیہا پیا بندا اے؟ ایہدی اگوں شکل کیویں دی بنسی؟ ایہدا ساڈے آپنے ادب وچ، شاعری وچ ورتارا کبھو جیہا ہوسی؟ ایہو جیہے سوالاں تے وچار نہ کرنا اندروں ہک خاص چیتے دے کھرتج جاوَن دا اگیان اے اج تیکر۔
 ویکھو ڈرامے دی اگلی جھاکی۔

ویکھو، نیچھ نال

ایہہ نرا ڈرامہ نہیں۔

پنجاب دے وچارکاراں دی گٹ مٹ بارے پنجاب دی عام خلقت تُوں کوئی اُچھ نہیں۔ نہ وچارکاراں تُوں اندروں کوئی خاص اُچھ اے، عام خلقت نال آپنے آپ تُوں جوڑن دی۔ کیوں؟ وچارکاراں اتے عام خلقت دا ہک دوجے نال جوڑواں سبندھ

ہوندا اے ہک خاص سانجھے چھیتے نال، سانجھی زبان نال اتے سانجھی رہنلی لوڑاں نال۔
 برطانوی راج توں اج تیکر، پنجاب دے وچا کاراں دا ایہو ورتارا اے وکھریوں
 دا، انگریزی اُردو راہیں، پنجاب دی عام خلقت نال۔

دوجے پاسے، پورے پنجاب دی آپنی ہک سانجھی زبان دی ریت اے۔ پورے
 پنجاب دی آپنی وڈی کلاسیک شاعری دی سانجھی ریت اے، بابا فرید شکر گنج توں خواجہ
 غلام فرید تائیں۔

پورے پنجاب دی آپنی وڈی کلاسیک شاعری دی ریت نے پورے پنجاب دی
 عام خلقت نال کیوں اندروں جوڑ بنایا ہوسی؟ ایہناں سمہناں شاعراں نے بابا فرید شکر
 گنج توں خواجہ غلام فرید تائیں، پورے پنجاب دی عام خلقت دا اندروں سچا آدر کیتا۔
 کیوں؟ پورے پنجاب دی عام خلقت نے رل مل کے، پورے پنجاب دی ہک
 سانجھی زبان اُساری۔ ایہناں شاعراں نے ایہدا آدر کیتا، ایہدی خاص خوبصورتی دا
 اندروں سچا آدر کیتا۔ ایہوں آپنی شاعری وچ ورتایا، اتے ایہدے راہیں آپنے نازک
 توں نازک، دُومگھے، موڑویں وچاراں دا اظہار کیتا۔ پورے پنجاب دی عام خلقت نال
 آپنے ون سون وچاراں توں سانجھا کیتا۔ عام خلقت نے ایہدے جواب وچ کیا کیتا
 ہوسی؟ پورے پنجاب دی عام خلقت نے ایہناں توں قبول کیتا اتے ایہناں دے ون
 سونے وچاراں توں قبول کیتا۔ ایہناں دی شاعری توں، ایہناں دے وچاراں توں
 آپنے وجود دا حصہ بنایا۔ آپنے رہنلی، لسانی، روحانی وجود دا۔ ایہہ اندر دی لوء اے
 پورے پنجاب دی۔

اج ایہہ خاص چھیتا اے پنجاب دے پورے وجود وچ، پنجاب دی آپنی ہک
 سانجھی زبان دا، سانجھی رہنلی دا، پنجاب دی سانجھی وڈی کلاسیک شاعری دا اتے پورے
 پنجاب دی علاقائی بولیاں دا، ہک دوجے نال اندر دی جوڑویں سانجھ دا۔ ایہہ پنجاب

دے پورے وجود دی سائھی رُوح اے۔ ویکھو ایہہ خاص چیتا اے پنجاب دا، ایہو چیتا
 ہک خاص نثر تا اے پنجاب دی، پورے پنجاب دی۔

اج ایہو جیسے خاص چیتے تُوں بُھننے سٹ دیون دا کیا مطلب ہوسی؟ رچھڑ پاونا۔
 پورے پنجاب دی عام خلقت وِچ۔ ایہناں دے ہک دُوجے نال گُوڑھے جوڑویں
 سبندھ وِچ۔ پورے پنجاب دی آپنی ہک سائھی زبان وِچ۔ نویاں توں نویاں بُجٹاں
 نال، نویں توں نویں ہتھیاراں نال۔

دسو۔ ایہناں گلاں دا کیا تعلق اے، کیا جوڑ اے پنجاب وِچ زبان دے مسئلے نال؟
 ایہو اج، خاص سوچن والی گل اے، نویں تکی نال۔ پورے پنجاب دی عام خلقت ولوں
 نت اگوئی، وچارویں تکی نال۔

13

اورنگ زیب عالمگیر عہدِ حکومت (1658--1707ء)

ہندوستان دے چھیکڑی مُغل حکمران اورنگ زیب عالمگیر دی کوئی نثارویں صفت
 دسو۔ جیویں اکبر دے نورتن، اکبر دی مذہبی رواداری اے۔ جیویں جہانگیر دا عدل اتے
 شاہ جہاں دیاں عمارتاں۔ ایہو جیہی کوئی نثارویں صفت دسو اورنگ زیب عالمگیر دی۔
 اورنگ زیب عالمگیر دی وی ایہو جیہی وڈی نثارویں صفت اے ہک۔

کیہڑی؟

ٹکراء۔

نکے وڈے ٹکراء، ون سونے ٹکراء۔

تخت نشینی دے ویلے پہو نال ٹکراء، اتے بھراواں نال ٹکراء۔ گھر وِچ آپنے پُتراں
 نال ٹکراء..... مذہبی عقیدے وِچ شعیہ سنی ٹکراء۔ اتے درباروں باہر سیاسی مذہبی پالیسی

وِج ٹکراء-

ہور وڈے تے بُیادی ٹکراء:

= (سُنی) مُغل حکومت دا گولکنڈہ، بیجاپور دیاں مُسلمان شعیہ ریاستاں نال ٹکراء-

= مُغل حکومت دا مرہٹیاں نال ٹکراء-

= مُغل حکومت دا پنجاب وِج سِکھاں نال ٹکراء-

کیا آ کھیا جے مُغل حکومت دا پنجاب وِج سِکھاں نال ٹکراء؟

جی میں ایہو آ کھیا اے۔ ایہہ مُسلمان مُغل حکومت دا پنجاب وِج سِکھاں نال ٹکراء اے، پر پنجاب وِج عام مُسلماناں دا سِکھاں نال کوئی ٹکراء نہیں۔ نہ سِکھاں دا کوئی ٹکراء پنجاب وِج عام مُسلماناں نال اے۔ اُس ویلے ایہو جیسے ٹکراء دا پک واقعہ وی پنجاب وِج نہیں ہويا۔ سگوں ایہدے اُلٹ ہويا اے۔ امرتسر دے گولڈن ٹمپل دی اُساری دے موقعے تے ایہدی بُیادی دی سل (اٹ) کپہناں رکھی؟ حضرت میاں میر صاحب نے۔ سِکھاں دی وڈی کتاب گرنٹھ صاحب وِج حضرت بابا فرید گنج شکر دے بہوں ڈھیر اشلوک شامل نیں، پر حکومت دا سِکھاں نال ٹکراء رہیا اے، اورنگزیب توں پہلوں وی اتے بعد وِج وی:

= جیویں گورُو ارجن داس (1606--1581ء) دا قتل 1606ء وِج۔ جہانگیر دے

ہتھوں لہور وِج بغیر کہیں جرم دے۔

= جیویں گورُو تیغ بہادر (1675--1664ء) دا قتل 1675ء وِج اورنگزیب دے

ہتھوں دلی وِج بغیر کہیں جرم دے۔

= جیویں گورُو گووند سنگھ (1708--1675ء) دا قتل 1708ء وِج پک پٹھان دے

ہتھوں بغیر کہیں جرم دے۔

ایہہ وقوعہ اورنگزیب دی وفات 1707ء توں پک سال بعد وِج ہويا۔

کیا آہدے پئے او؟ ایہہ ترائے گُور و مُسلمان مُغل حکومت دے ہتھوں قتل ہوئے
بغیر کہیں جُرم دے۔ کوئی نہ کوئی دا ایہناں دا ضرور جُرم ہوسی؟

جی۔ مُغلاں دے اپنے قانون دے مطابق اتے تورہ تیوری دے قانون دے
مطابق وی ایہناں دا کوئی جُرم نہیں۔ اج توڑیں ایہناں اُتے کوئی جُرم ثابت نہیں ہويا،
پر پک جُرم ایہناں دا ضرور اے:

ایہناں پک منگ کیتی بُیادی انسانی حق دی۔ ایہناں منگ کیتی اپنے اپنے ضمیر
اتے عقیدے دے مطابق اپنے اپنے جیون ڈھنگ دی چون اتے آزادی دی۔ اپنے
واسطے وی، ہندواں واسطے وی اتے مُسلماناں واسطے وی خاص طور تے مُسلماناں دے
اقلیتی فرقیان واسطے۔

سکھاں دی تاریخ وچ ایہناں دا پک خاص اُچیرا درجہ تے مقام اے۔ ایہناں دی
اج توڑیں سکھاں وچ جس گاؤنی خاص اُبھارویں جوش نال ہوندى اے۔
پک گل دسو۔ ایہناں دے قتل اُتے پنجاب وچ سکھاں اتے مُسلماناں دے
بلوے پئے گئے ہون، پنجاب دا امن تباہ ہو گیا ہوسی۔ دلی دی مُغل حکومت اُن سکھاں
تہس نہس کر دتا ہوسی۔

نہیں۔ ایہو جیہا کجھ نہ تھیا۔ ایہہ تہوں گُور و پورے پنجاب وچ مُسلماناں وچ،
ہندواں وچ، سکھاں وچ پک جیسے ہر و لعزیز سن بلوے کیویں ہوندے؟ پنجاب دا اس
پاروں امن تباہ نہ ہويا۔ کوئی لٹ مار نہ ہوئی سکھاں ولوں۔

ایہناں گُور و صاحبان دے قتل تے پورے پنجاب وچ، پک ڈونگھی گوک اندروں
لنگھی جیہڑی مُغل حکومت سنی ان سنی کر دتی۔

چلوٹھلو ایہو جیہیاں گلاں اُنوں۔ کوئی ہور گل کرو۔ پنجاب وچ اُس ویلے ایرانی
تورانی رنگ ڈھیر اے۔ رہتی زندگی وچ دی اتے سلیکھ وچ وی۔ دسو، پنجاب وچ

اُس ویلے ساڈی آپنی زبان وچ وی کوئی شاعر ہویا اے؟
 پک بہوں مشہور شاعر ہویا اے۔ ایہناں دی شاعری دی پورے پنجاب وچ مانتا
 اے۔

دسو کیہڑا؟

سُلطان باہو (1630-1691ء) ایہناں دو مُغل حکومتاں ڈٹھیاں۔ شاہ جہان دی
 اتے اورنگزیب دی۔ سُلطان باہو دا چوںواں کلام سُنو:

لوک دلا متاں رب سُنے چا دردمنداں دیاں آپیں ہو
 سینہ میرا دردیں بھریا اندر بھڑکن بھائیں ہو
 تیاں باجھ نہ بلن مشالاں درداں باجھ نہ آپیں ہو
 آتش نال برانہ باہو پھر اوہ سڑن کہ ناہیں ہو
 نہ میں سُنئی نہ میں شعیہ دوہاں توں دل سڑیا ہو
 اُچیاں بانگاں سوئی دیون بیت جیہناں دی کھوئی ہو
 مذہباں دے دروازے اُچے راہ رابانا موری ہو
 پنڈتاں تے ملوانیاں کولوں پُھپ پُھپ لگھجے چوری ہو
 اڈیاں مارن کرن بکھیڑے دردمنداں دے کھوری ہو
 باہو چل اُتھائیں وسیے دعویٰ کسے نہ ہوری ہو

ویہدے پئے او پنجاب دے سوجھوان شاعر دی مکنی تُوں، وچاریوں مکنی تُوں۔
 سُلطان باہو مُغل حکومت اتے پنجاب دی عام خلقت وچ ٹکراء تُوں کیویں ویہدا پیا
 اے، جو جھگڑا سنی شعیہ عقیدیاں دا نہیں۔ جھگڑا مُسلمان اتے سکھ مذہباں دا نہیں۔
 جھگڑا مُسلمان اتے ہندو مذہباں دا نہیں۔ ٹکراء بالگل ہور اے۔ ٹکراء پنجاب دی عام

خلقت دی دردمندی دا اتے مُغل حکومت دے منصب داراں، وزیراں، فوجداراں اتے کوتوالاں دی لُٹ مار دا اے۔ جیہنوں لُکاء وِچ لیاون کیتے حکومت دے سیاسی پنڈتاں اتے مذہباں دے مُلو انیاں دیاں اُچیاں اُچیاں بانگاں نیں۔

پر ایہہ لُکاء ایہہ اوہلا ڈھیر چرتائیں نہ رہیا۔ اورنگزیب دی وفات (1707ء) توں صرف 32 سال بعد 1739ء وِچ دو مُسلمان جگ لُٹیریاں نے، نادر شاہ دُرانی نے، تے مُڑ احمد شاہ ابدالی نے مُسلمان مُغل حکومت دا تہس نہس کر دتا۔ ایہناں دوواں نے پورے پنجاب وِچ مُسلمان، ہندو، سکھ کہیں ئوں معاف نہ کیتا۔ اُجاڑ دتا۔

ایہہ کیوں تھیا؟

نادر شاہ دُرانی ایران دے پک نکلے جیہے معمولی خاندان دا فرد اے۔ انفرادی طور تے پک انتہائی ذہین اتے فوجی طور اُتے غیر معمولی قابلیت دا بندہ اے۔ شروع وِچ نادر شاہ دُرانی ایران وِچ نجات دہندہ دے طور تے سامنے آیا۔ 1732ء وِچ ایہنے ایران ئوں شاہ طہماسپ دوم دیاں جکڑ بندیاں توں نجات دلوائی۔ پر چار سال بعد 1736ء وِچ نادر شاہ دُرانی خود ایران دا حکمران بن بیٹھا۔ نادر شاہ دُرانی اپنے اندر لکراویں صفتاں رکھن والا بندہ اے۔ دوست دُشمن تاریخ دے سوجھوان ایہنوں وڈا جرنیل آکھدے نیں، اپنے ویلے وِچ پورے ایشیا دا سبھ توں وڈا جرنیل۔ پر دوجے پاسے نادر شاہ دُرانی دے مزاج وِچ پک وڈا منفی اُبھار اے لُٹ مار کرن دا، بے حد بے حساب مالی دولت ئوں حاصل کرن دا۔ اس پاروں نادر شاہ وڈا جرنیل اے پر ناکام حکمران۔ 1736ء وِچ ایران دا حکمران بندیاں ایہنوں دلی دے مُسلمان مُغل حکمراناں دی دولت دی سونہہ پئی۔ ایہنوں اندروں دلی اُتے حملہ کرن دی جھٹے جھٹے اچوں لگی۔

1739ء وِچ نادر شاہ دا دلی اُتے حملہ۔

دلی وِچ اُس ویلے پک بہوں کمزور مُسلمان مُغل حکمران محمد شاہ (محمد شاہ رنگیلا)

دی حکمرانی اے۔ کوئی وڈی لڑائی نہ ہوئی۔ دلی بہوں سوکھ نال فتح تھی گیا۔ محمد شاہ دی نادرشاہ دُرانی نے جان بخشی فرمائی۔ دلی وچ جمع مُغل حکومت دا خزانہ وکھ وچ لیا پر ہک بکڑی جیہی غلط فہمی پاروں نادرشاہ دُرانی اچن چیت بادشاہی مسجد دلی وچ بجیا۔ آپنی تلوار نیاموں باہر کڈھی اتے بے دریغ دلی دی عام خلقت، بھائیں کوئی ہووے، دے قتل عام دا نادرشاہی حکم صادر فرمایا۔ چھیکڑ مُغل حکمران محمد شاہ، آپنے گل وچ گھلا پٹکھ گھتیاں، نادرشاہ دُرانی ئوں ہک فارسی شعر راہیں قتل عام ئوں بند کرن دی درخواست کریندا اے۔

ایہہ فارسی دا ہک مشہور شعر اے:

کسے نمند کہ اُورا ز تیغ ناز گُشی
مگر کہ زندہ گنی خلق را و باز گُشی

(کوئی نہیں بچیا ہن تیڈی ناز دی تلوار توں قتل ہوون پاروں۔ جے ئوں خلق خُدا ئوں مڑ زندہ کر دیویں تاں تیڈے قتل کرن دا شوق پُورا ہوسی۔)

ہک ہور مشہور گل: دلی دے مُغل حکمران محمد شاہ نے آپنا پُورا مُغل خزانہ، تخت طاوُس سمیت، نادرشاہ دے حوالے کر دتا یا نادرشاہ دُرانی نے زبردستی کھوہ لیا۔ پر ”کوہ نُور“ دا مشہور ہیرا محمد شاہ نے اٹکل نال آپنی پگڑی وچ لکا لیا۔ نادرشاہ دُرانی ئوں ایہدی سونہ پئی۔ نادرشاہ دُرانی نے محمد شاہ توں بہوں ودھ اُچیری اٹکل نال، پگڑی وٹا بھرا بنن دے بہانے کوہ نُور دا ہیرا وی اٹیر لیا۔

دلی دے چھیکڑے مُغل حکمراناں دی انتظامی صلاحیت اتے فوجی طاقت زری ناں دی اے۔ نادرشاہ دُرانی دے حملے توں ایہناں کول زری وراثتی حکمرانی رہ گئی، سکھنی، کمزور اتے غریب۔

ہک گل ہور دسو۔ کیا نادرشاہ دُرانی نے زری دلی وچ لٹ مار کیتی؟ زرا دلی وچ قتل

عام کیتا؟ نہیں۔ نادرشاہ دُرانی نے دلی توں بہوں ودھ پُورے پنجاب وِچ لُٹ مار کیتی۔ پُورے پنجاب وِچ بے دریغ قتل عام کیتا۔ پنجاب دے وڈے شہر نیں: لاہور، مُلتان اتے پشاور۔ نادرشاہ دُرانی نے نہ عکی وڈی تھاں توں کہیں جوگا چھڈیا نہ ایہناں شہراں توں۔ نادرشاہ دُرانی نے پُورے پنجاب توں تھرریٹ دتا۔ کچھ دتا۔

نادرشاہ دُرانی دا پنجاب وِچ لُٹ مار تے قتل عام دا حال جے دیکھنا ہووے تاں نادرشاہ دیاں واراں پڑھو۔ پنجاب وِچ اکھان ویکھو۔ نادرشاہی حکم، کڑی کڑی دا خان۔ گٹھ پچے دی نوابی۔ جھٹے جھٹے بھاجڑاں، کبھڑی ڈھوری ساجناں۔ اتے ایہو جیہے بہوں ڈھیر اکھان۔

چلو ایہہ گلاں تاں ہوئیاں۔ دسو، ہندوستان وِچ، پنجاب وِچ نادرشاہ دُرانی دے حملے دے کیا نتیجے نکلے؟

نادرشاہ دُرانی دا حملہ پنجاب اتے ہندوستان دی سیاست وِچ یک اجیہا موڑ اے جو ایہدے توں بعد نہ پنجاب پہلوں وانگوں رہیا نہ ہندوستان۔ ایہدا سبھ توں ودھ مُفاد ایسٹ انڈیا کمپنی (برطانوی راج) توں ہویا۔ دلی دے مُغل حکمراناں دی اندروں ڈھاء اے ایہناں کول نہ طاقت والی فوج اے نہ ایہناں کول مال دولت اے۔ سو انگریزاں دلی اُتے قبضہ کرن دی سکیم بنائی۔ دلی دے مُغل حکمراناں توں آپنا پنشن خوار بناون دی سکیم بنائی۔

مرہٹیاں توں دو گلاں سمجھ آئیاں۔ جو دلی دے مُغل حکمران کمزور نیں۔ پنجاب وِچ ہُن کوئی طاقت کہیں حملے توں ڈکن جوگی نہیں۔ مرہٹیاں نے اُس ویلے دے پنجاب دی چنگی ڈھوڑ پئی۔ کیا لاہور، کیا مُلتان، کیا پانی پت۔ مرہٹیاں دی لُٹ مار دا انت نہیں پُورے پنجاب وِچ۔

پنجاب وِچ پہلی پھیری سکھ طاقت نظر آون لگ پئی۔ سکھ بطور یک سیاسی

طاقت دے اتے بطور پک فوجی طاقت دے۔ نادرشاہ دُرانی دے جرنیل احمد شاہ ابدالی
 ئوں تاں اندر دی کہانی دا پتہ اے۔

نادرشاہ دُرانی 1739ء وچ لٹ مار توں بعد نہ پنجاب آیا نہ دلی آیا۔ نادرشاہ
 دُرانی دی وفات 1747ء توں احمد شاہ ابدالی صرف پک سال بعد 1748ء وچ، پنجاب
 دی لٹ مار کیتے آپنی فوج نال آن پجیا۔ اگوں ایویں دوجے تریجے سال حملے کردا
 رہیا۔ حکمرانی کیتے نہیں۔ بالکل نادرشاہ وانگوں لٹ مار کیتے۔ مڑ واپس پرت جاوَن
 کیتے۔

نادرشاہ دُرانی دے حملے (1739ء) توں اتے احمد شاہ ابدالی دے (1748ء) دے
 حملے تائیں، ایران ولوں نہ کابل ولوں، پنجاب اُتے، دلی اُتے کوئی حملہ نہیں۔ ایہہ 9
 سال تاں پنجاب وچ امن دا، پنجاب وچ سکھ دا زمانہ ہوسی؟
 نہیں اُکا نہیں۔ ایہہ 9 سال پنجاب وچ مرہٹیاں دے زور دا زمانہ اے۔ مرہٹیاں
 دی پورے پنجاب وچ لٹ مار دا نقشہ آپنے انتاں ئوں اپڑ گیا۔
 1748ء وچ اتے بعد وچ احمد شاہ ابدالی دیاں ودھ لڑائیاں مرہٹیاں نال ہوئیاں۔
 پانی پت دی تریجی لڑائی (1761ء) وچ احمد شاہ ابدالی نے مرہٹیاں ئوں پنجاب وچوں
 ہمیش واسطے باہر کڈھ سٹیا۔

دسو۔ احمد شاہ ابدالی نے پانی پت دی تریجی لڑائی (1761ء) وچ مرہٹیاں ئوں
 پنجاب دی لوکائی کارن کڈھ سٹیا ہوسی؟

نہیں۔ احمد شاہ ابدالی پنجاب ئوں اِکلا لٹنا چاہوندا اے۔ دوجا کوئی وی ایہدی
 برداشت توں باہر اے۔ احمد شاہ ابدالی دا ہیڈ کوارٹر کابل وچ اے۔ پنجاب دی لوکائی
 نال ایہدا کوئی ہمدردی دا تعلق نہیں۔ بالکل مرہٹیاں وانگوں پنجاب ایہدی دی شکار گاہ
 اے وطن نہیں۔ پنجاب وچ آو لٹ مار کرو۔ ہور بکھیڑیاں وچ اُکا نہ پوو۔ اصول

دوواں دا پکو اے۔

چلو تھوڑا چڑ ایہو جیہیاں گلاں نوں پاسے کرو۔ کوئی گل کرو۔ دسو، اس ویلے پنجاب
وچ کوئی آپنی زبان دا شاعر وی ہو یا اے؟
ایہناں دی شاعری وچ خاص وچار اے۔ اگ دی لاٹ اے وچار دی۔

ڈسو۔ کیہڑا؟

بُکھے شاہ (1785--1680ء)

بُکھے شاہ دی ایہہ گل آکھیں دُٹھی اے جو کیویں پہلوں مُسلماناں مومنناں
(دُرانیاں) دے ہتھوں پنجاب دی چند کڑکی وچ آئی اتے مُ کیویں کافراں ہندواں
(مرہٹیاں) دے ہتھوں پنجاب دی چند کڑکی وچ آئی۔ ایہہ پنجاب وچ داپری ورتی
بُکھے دی آپنی کہانی اے اندر دی۔ آپنی ہڈ ورتی اے۔ بُکھے شاہ واسطے سوڑے مذہبی
عقیدے دا، سوڑے مذہبی فلسفے دا، نصابی علم دا مطلب ہور دا ہور ہو گیا۔ ہر پاسے نری
تروڑ بھج اے۔ اُساری ہووے تاں کیہڑیاں بنیاداں اُتے ہووے کیہڑے فلسفے اُتے
کیہڑے علم اُتے ہووے۔ چھلے علماں دے سوالاں دا جواب بُکھے لیکھے ایہدا اُس
ویلے دا پنجاب اے۔ اج دے سوالاں دا جواب اگوں کیہڑا ویب ہوسی۔ کیہڑا پنجاب
ہوسی۔ بُکھے دے وچار ہور نیں۔ کتھائیں سوال رنگے وچار نیں۔ کتھائیں جواب
رنگے وچار نیں۔ وچار نرے اندر دی لوء نہیں، بُکھے دا جیون ڈھنگ اے۔ سچا تے
نویکلا۔

بُکھے شاہ دا چنواں کلام سُو:

بُکھا کیہ جاناں میں کون

نہ میں مومن وچ مسیت آں

نہ میں وچ گُفر دی ریت آں

نہ میں پا کاں وِچ پلِیت آں

نہ میں موسیٰ نہ فرعون

بُکھا کیہ جاناں میں کون

نہ میں عربی، نہ لاہوری

نہ میں ہندی شہر نگوری

نہ ہندو، نہ تُرک پشوری

نہ رہندا وِچ ندون

بُکھا کیہ جاناں میں کون

وِچے حاجی وِچے غازی

وِچے چور اُچکا، نی میں کملی ہاں

میری بُکل دے وِچ چور نی

میری بُکل دے وِچ چور

کتے رام داس، کتے فتح محمد ایہو قدیمی شور

مٹ گیا دوہاں دا جھگڑا، نکل پیا کوئی ہور

میری بُکل دے وِچ چور نی

میری بُکل دے وِچ چور

میں بے قید، میں بے قید

نہ روگی، نہ وید

نہ میں مومن، نہ میں کافر

نہ صیدی، نہ صید

دیکھو۔ بکھے شاہ دے پورے کلام وچ کیویں وچار دیاں نازک نازک ٹکراونیاں پرتاں نیں، کتھانیں ہک دوجے دی ٹیک وچ، کتھانیں ہک دوجے دے اثناء وچ، آئند۔

وہدے پئے او۔ ایہہ بکھے شاہ ورگے وڈے شاعر دی شاعری اے۔ تاریخ وچ تاں ٹکراویں دھر ہوندے نیں۔ ٹکراویں دھرے ہوندے نیں اتے ٹکراونیاں بے رحم سیاسی، فوجی طاقتاں ہونیدیاں نیں، ہک دوجے نوں آپنی اڈی پیٹھ مدھول کے اگانہہ لنگھ جاوَن والیاں پر تاریخ دے ویہن وچ، تاریخ دیاں آپنیاں ستم ظریفیاں دی ہونیدیاں نیں۔

دیکھو، تاریخ دی ہک ایہو جیہی ستم ظریفی نوں۔ چھتے کرو 1761ء وچ پانی پت دی تریجی لڑائی نوں۔ ایہہ لڑائی پنجاب وچ ہوندی اے۔ شکست مرہٹیاں نوں ہوندی اے، فتح احمد شاہ ابدالی نوں۔ پر ایہہ دوویں دھرے پنجاب دے نہیں، پنجاب وچ زے لٹ مار واسطے آئے نیں۔ پنجاب وچ آ کے ہک دوجے نال لڑائی وچ رُجھ گئے نیں۔ مرہٹیاں نوں آپنی تاریخ دی سبھ توں وڈی شکست ہوندی اے پنجاب وچ۔ دسو، کیا مرہٹیاں دی شکست دامفاد پنجاب نوں ہوویا؟ نہیں۔ کیا ایہد اُمفاد، دلی دی مُسلمان مُغل حکومت نوں ہوویا؟ نہیں۔ پانی پت دی تریجی لڑائی وچ مرہٹیاں دی شکست داسبھ توں ودھ مُفاد انگریزاں نوں ہوویا۔ ایہہ تاریخ دی ستم ظریفی اے۔ ہُن انگریزاں واسطے ہندوستان اُتے قبضہ کرن سوکھا تھی گیا اے۔ جنوب وچ صرف مرہٹہ طاقت انگریزاں نوں ڈکی کھڑوتی اے۔ ہُن کیہڑا ڈک؟ بالگل ایہو جیہا مُفاد، انگریزاں نوں نادرشاہ دے حملے توں بعد بنگال وچ، بہار وچ اتے اودھ وچ حاصل ہوویا۔

18 صدی دا چھیکڑی ادھ 1739ء توں بعد ہندوستان وچ تے پنجاب وچ تاریخ دا ودھ اہمیت رکھن والا ویلا اے۔ پنجاب وچ رولا رپا اے احمد شاہ ابدالی دے جھٹے

بھٹے حملیاں دا- مرہٹیاں دا (1761ء تا میں) اتے سکھاں دی نوں نوں سیاسی تے فوجی طاقت دا- پنجاب توں باہر، انگریزاں دیاں ہندوستان وچ سیاسی فوجی اتے تجارتی فتوحات دا- اجن توڑیں پنجاب وچ انگریز بطور پک دھڑے دے موجود نہیں پر انگریز دا پرچھاواں موجود اے۔

کیا پنجاب وچ سکھاں دا زرا رولا رپا اے یا پنجاب وچ سکھاں نوں سیاسی وٹک والا پک خاص دھڑا وی مٹھیا ویندا اے؟ سکھاں دی تاریخ بارے خاص گلاں۔
گورو صاحبان توں علاوہ سکھاں وچ ایہہ بندے خاص نیں۔ سکھاں نوں سیاسی تے فوجی طاقت بناون وچ ایہناں دا خاص رول اے:
بندہ بہادر

جسا سنگھ آبلو والیہ

رنجیت سنگھ

بندہ بہادر (1716-1670ء)

بندہ بہادر دیاں گلاں توں پہلوں تھوڑی جیہیاں گجھ ہور گلاں۔
گورو گوہند سنگھ سکھاں دا دسواں اتے چھیکڑی گورو اے۔ گورو گوہند سنگھ، گورو تیغ بہادر دا پتر اے۔ گورو گوہند سنگھ ہو یا اے 1675ء توں 1708ء تا میں۔ گورو گوہند سنگھ دے خاص کم۔ 1699ء وچ خالصہ بناون۔ پنج کلیاں نوں (کیس، کرپان، کچھا، کنگھا، کڑا) نوں سکھاں دی رہتل دا حصہ بناون۔ سکھ دی شخصیت وچ ساڈھو، سپاہی نوں پک مٹھ کر دیوں۔

سکھاں دی تاریخ وچ پہلی پھیری سکھ بطور فوجی طاقت دے نظر آندے نیں۔ گورو گوہند سنگھ دی اگوائی وچ لڑائیاں ہوئیاں۔ جیویں پہاڑی راجیاں دے خلاف آندپور دی پہلی لڑائی۔ گورو گوہند سنگھ دی فتح۔ آندپور دی دوجی لڑائی۔ ایہدے

وِچ راجے نُون مغل فوج دی حمایت حاصل اے۔ گُورُو گوہند سنگھ دی شکست۔
 ایہدے وِچ گُورُو گوہند دے دو پُتر مارے گئے۔ مُر اگوں دو ہور لڑائیاں ہوئیاں۔
 ایہناں وِچ گُورُو گوہند دے دو پُتر مارے گئے۔ مُر اگوں دو ہور لڑائیاں ہوئیاں۔
 ایہناں وِچ گُورُو گوہند دے دو پُتر ہور مارے گئے۔ چھیکڑ 1706ء وِچ گُورُو گوہند
 سنگھ آپنا لُکانہ (ہیڈکوارٹر) تلونڈی (دمدہ) نُون بنا لیا۔ پر 1708ء وِچ (اورنگزیب
 دی 1707ء وِچ وفات توں یک سال بعد) یک پٹھان ہتھوں قتل ہو گئے۔

بندہ بہادر گُورُو گوہند سنگھ دا خاص بندہ اے۔ ”بندہ بہادر“ دا لقب دی ایہوں
 گُورُو گوہند سنگھ نے دتا اے۔ گُورُو گوہند سنگھ دے کم نُون اگوں ددھاون والا وی
 ایہو بندہ اے۔

سکھاں نون باہر دی گھلی دنیا دے ٹکراء وِچ گرو گوہند سنگھ لیاندا اے۔ بندہ بہادر
 نے مُر سکھاں نون گھڈے لائن نہیں لگن دتا۔ بندہ بہادر نے کئی لڑائیاں لڑیاں نیں۔
 1710ء وِچ سرہند نون فتح کیتا۔ ایہدی اگوائی وِچ سکھاں نے امرتسر، قصور، بٹالہ،
 پٹھانکوٹ نون فتح کیتا۔ ایہو جیہاں فتوحات دے باوجود، کجھ سکھاں نے ایہدے
 خلاف گٹ مٹ کرنی شروع کیتی۔ کیوں؟ بندہ بہادر نے پنجاب دی تاریخ وِچ پہلی
 پھیری وڈے پیمانے تے زمیندارہ سسٹم اکا منسوخ کر دتا۔ بندہ بہادر دیاں اصلاحات
 تے فتوحات توں بعد، مغل فوج دا ایہدے اُتے دباؤ ڈھیر ودھ گیا۔ ایتھاں بندہ بہادر
 دیاں جنگ لڑن بارے دو خاص گلاں سُو: نمبر 1 لڑائی بڑی جوش نال نہیں ہوندی،
 تیاری نال ہوندی اے، سمجھ نال ہوندی اے۔ نمبر 2 جے ایہو جیہی تیاری نہ ہووے تاں
 گوریلہ جنگ لڑو، عام لڑائی توں گریز کرو۔ ایہہ دوویں گلاں انقلابی اتے نویاں نیں۔
 بندہ بہادر، سوجھ بوجھ نال بہادری نال کدائیں گوریلہ جنگ، کدائیں عام جنگ لڑدا
 رہیا۔ چھیکڑ 1716ء وِچ بندہ بہادر نون مغل فوج دے ہتھوں شکست ہوندی اے۔ ایہہ

گرفتار ہو ویندا اے۔ 1716ء وچ دلی وچ بندہ بہادر نوں ایہدے پُتراں سمیت قتل کر دتا جاندا اے۔

بندہ بہادر سِکھ پنہ دا مذہبی بندہ اے، پر ایہدے وچ سیان سمجھ اے، سیاست اتے فوجی طاقت دی۔ بندہ بہادر دیاں ہمدردیاں پنجاب وچ سبھو درمنداں نال نئیں، غریباں نال نئیں۔ ایہو سبب اے جو بندہ بہادر دی شکست اتے قتل وچ سِکھاں دے وڈے وڈے جاگیرداراں دا وی ہتھ شامل اے۔

بِجَا سِنگھ آہلو والیہ

بِجَا سِنگھ، ہک وڈا سِکھ جاگیردار اے۔ وڈیائی ایہدے مزاج دا حصہ اے۔ لٹ مار کرنا ایہنوں چنگا لگدا اے۔ سیاسی جوڑ توڑ دا ماہر اے۔ 1747ء وچ ایہنے قصور وچ لٹ مار کیتی۔ جالندھر دو آب ایہدی لٹ مار دا خاص علاقہ اے۔ 1748ء وچ اپنے سیاسی جوڑ توڑ نال خالصہ دل دا آگو بن گیا۔ 1753ء وچ نواب کپور سِنگھ دی وفات توں بعد پورے سِکھ وسیب دا آگو بن گیا اتے اپنا لقب رکھیا ”سلطان العالم۔“ مسلمان گورنر لاہور نوں لڑائی وچ شکست دتی اتے اپنا لقب رکھیا ”بادشاہ۔“ 1762ء وچ احمد شاہ ابدالی دے ہتھوں شکست کھادی۔ 1783ء وچ وفات پائی۔

ہک گل دسو، جے بِجَا سِنگھ آہلو والیہ ایہو جیہا بندہ اے تاں مُڑ ایہدی سِکھ تاریخ وچ کیا اہمیت اے؟

بِجَا سِنگھ دی سِکھ تاریخ وچ اہمیت دے دو کارن نئیں نمبر اک بِجَا سِنگھ، بندہ بہادر اتے رنجیت سِنگھ دے وچکار، درمیان دی ہک کڑی اے۔ نمبر دو ہک ہور وڈی سِکھ مُسل، آہلو والیہ سِکھ مُسل دا بِجَا سِنگھ آگو اے 18 صدی دی سِکھ سیاست وچ آہلو والیہ مُسل دا ہک خاص سیاسی رول اے۔ ہُن ہک گل سِکھ مُسلاں بارے۔

سِکھ مُسل کیا ہوندى اے؟ سِکھ مُسل سِکھاں دی ہک جاگیردارانہ، علاقائی نیم

مذہبی اتے نیم فوجی تنظیم اے۔ تاریخ دے سوجھوان ایہناں دی تعداد دے بارے، ہک دوجے نال متفق نہیں پر عام خیال ایہو اے جو سکھاں دیاں 12 مسلاں نیں۔ سکھ مسل دی تنظیم دے دو محور نیں۔ اُتے گرمته اتے مسل دے اندر پنچائیت۔ گرمته نوں آکھو سکھاں دا چارٹر اے، سکھاں دا اکھ اے امرتسر وچ گرنٹھ صاحب دے ساہمنے وساکی دے موقعے تے، دیوالی دے موقعے۔ سکھاں دے اکھ وچ نوں وچن ہوندے نیں، تنقید ہندی اے صلاح مشورے ہوندے نیں۔ گرمته دا چھیکڑی اکھ امرتسر وچ گرنٹھ صاحب دے ساہمنے 1805ء وچ ہويا۔ اج ایہدی کوئی سیاسی اہمیت نہیں، پر 18 صدی وچ ایہدا خاص سیاسی رول رہیا اے۔

اوویں ایہہ مسلاں اگانہہ ودھدیاں رہیاں پر ویلے دے نال نال ایہہ سبھ سوڑے مذہبی عقیدے دی پکڑ وچ آگئیاں اتے ہک دوجے نال جھڑیاں وچ پے گئیاں۔ ایہناں دی ساری سیاسی اتے فوجی طاقت بیکار تھی گئی۔ 18 صدی دی چھیکڑ وچ رنجیت سنگھ نے ایہناں نوں سوڑے مذہبی جھڑیاں توں باہر کڈھا۔ اکٹھا کیتا تے مُڑ ایہناں نوں سیاسی اتے فوجی طاقت بنا دتا۔

رنجیت سنگھ (1780-1839)

رنجیت سنگھ دے پیو دی وفات ہندی اے 1792ء وچ۔ رنجیت سنگھ 12 سال دی عمر وچ پیو دی گدی حاصل کر لیندا اے۔ اتے ایہنوں حاکمیت مل ویندی اے پیو دی مسل دی، بکڑا جیہا ہک علاقہ اتے گجھ فوجی دستے وی ایہدی حکمرانی وچ آ ویندے نیں۔

اگلا واقعہ احمد شاہ ابدالی دا پوترا اے زمان شاہ، والئی کابل۔ ایہہ حملے کریندا اے ہندوستان اُتے، دلی اُتے بہوں پھیری، 1793ء توں 1798ء تائیں۔ نوجوان رنجیت سنگھ، زمان شاہ والئی کابل دی امداد کریندا اے، ایہدے حملیاں وچ۔ پنجاب پہلوں

وی احمد شاہ ابدالی دا فتح کیتا ہو یا علاقہ اے۔ پورا پنجاب زمان شاہ والی کابل دا زیر انتظام ہک صوبہ اے۔ دلی دی مغل حکومت نال صوبہ پنجاب دا ہن کوئی واجبی جیہا تعلق وی نہیں۔ 1799ء وچ زمان شاہ والی کابل بطور انعام دے، رنجیت سنگھ نوں ”راجہ“ دا خطاب دیندا اے اتے رنجیت سنگھ نوں 19 سال دے عمر وچ، گورنر لاہور تعینات کر دیندا اے۔ ہن رنجیت سنگھ، ”راجہ رنجیت سنگھ“ اے، پنجاب دا حاکم۔ 1802ء وچ راجہ رنجیت سنگھ نوں سکھاں نے امرتسر دا حاکم تسلیم کر لیا۔ 1809ء وچ رنجیت سنگھ، انگریزاں نال ”معادہ امرتسر“ کریندا اے جو رنجیت سنگھ آپنی کاروائیاں دریائے ستلج دے سچے کنارے تائیں رکھسی۔

کابل وچ خانہ جنگی چھڑ پوندی اے۔ رنجیت سنگھ نوں موقع اے۔ رنجیت سنگھ نے کابل کنوں آپنی ”خود مختاری“ اتے آپنی ”آزادی“ دا اعلان کر دتا۔ گجھ چر مگروں، گجھ سال مگروں کابل دے

ہک بیدخل کیتے ہوئے بادشاہ شجاع دا رنجیت سنگھ سواگت کریندا اے خود بطور پنجاب دے ہک خود مختار آزاد حکمران دے۔ ویکھو، رنجیت سنگھ دیاں فتوحات: فتح ملتان دی، ڈیرہ جات دی، اٹک دی، مڑ پشاور اتے ہزارہ دی، کانگڑہ (کشمیر) دی۔ اتے چھیکڑ پورے کشمیر نوں آپنی حکمرانی دے کلاوے وچ لے آندا اے۔ 1824ء تائیں رنجیت سنگھ، مہاراجہ رنجیت سنگھ والی پنجاب و کشمیر اے۔ کیا رنجیت سنگھ نوں بطور حکمران دے کوئی اوکڑاں وی پیش آئیاں؟ کیوں نہیں۔ تن کنڈے اوہدے دل وچوں کداہیں نہ نکلے۔ فیروز پور اتے لڈھیانہ اوہدی حکمرانی توں باہر رہے۔ شکار پور (سندھ) ایہدی حکمرانی دے کلاوے وچ نہ آیا آپنی ساری سیاسی سمجھداری دے باوجود۔

وفات رنجیت سنگھ 1839ء

رنجیت سنگھ، سکھ پنٹھ دا کوئی مذہبی بندہ نہیں۔ رنجیت سنگھ، سکھ پنٹھ دا خادم اے

جیویں حکمران انگریزاں نوں آکھو عیسائیت دے خادم نہیں، حکمران مرہٹے ہندومت دے خادم نہیں، نوابان اودھ اتے دلی دے مُغل حکمران اسلام دے خادم نہیں۔

رنجیت سنگھ وچ بطور انسان اتے بطور حکمران ڈھیر خامیاں نہیں اتے ڈھیر خوبیاں نہیں جیویں ہر کامیاب حکمران وچ عام طور تے ہوندیاں نہیں۔

رنجیت سنگھ نوں حکمرانی دا کوئی علم اتے تجربہ خاندانی طور تے وراثت وچ نہیں ملیا۔ آپنے خاندان وچ وی اتے سکھاں وچ وی رنجیت سنگھ پہلا بندہ اے جیہڑا پورے پنجاب دا اتے اتنے وڈے علاقے دا حکمران رہیا اے۔

رنجیت سنگھ دا عہد حکومت اے 18 صدی دا چھیکڑا
تے 19 صدی دا شروع۔ ایہہ ویلا انگریزاں دا پورے ہندوستان وچ چڑھت دا ویلا اے۔ پورا ہندوستان انگریزاں دے زیر انتظام اے سوائے پنجاب دے۔ انگریزاں دیاں ساریاں کارستانیاں پنجاب وچ ناکام نہیں۔ پنجاب، برطانوی راج دا حصہ بندا اے 1849ء وچ، رنجیت سنگھ دی 1839ء وچ وفات توں دس سال بعد۔
ہک گل ہور:

1739ء (نادر شاہ دا حملہ) توں 1839ء (رنجیت سنگھ دی وفات) تائیں پنجاب دی ہک پوری صدی اے۔ پڑتی پئی اے حملیاں نال، لڑائیاں نال، شکست تے فتح دیاں داستاناں نال۔ ایہہ صدی اے ول پھیر والی۔ ایہدی تاریخ دے ول پھیر وچ سوال وی نہیں اتے ایہناں دے جواب وی نہیں۔ جو پنجاب نوں کیویں ڈٹھا ونجے پنجاب وچ زبان دے مسئلے نوں کیویں ڈٹھا ونجے۔
